

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิลัษณ์
กับการบรรลุลุทธิกรรมของพระอัสสัมชัญ

ได้กล่าวมาแล้วถึงภูมิลัษณ์ การศึกษาธรรม วิถีปฏิบัติ การบรรลุลุทธิกรรม และองค์ประกอบต่าง ๆ
คือ การไต่ถามขานมิตร การตักปลีโทษ การมอบตน การไต่กรรมฐานที่ถูกอุปนิสัย และการไต่ถึงสัพปายะ
ซึ่งมีผลต่อการบรรลุลุทธิกรรมของพระอัสสัมชัญมาแล้วในบทก่อน ๆ ในบทนี้จะเป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์
ถึงความสัมพันธ์ของ เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้รวมกัน การสอนของพระพุทธเจ้าด้วย

ภูมิลัษณ์

ตามที่ได้อธิบายวิเคราะห์มาแล้วนั้นพบว่า พระอัสสัมชัญก็มีภูมิลัษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุลุทธิ
กรรมอยู่ 2 ส่วน คือ ภูมิลัษณ์ส่วนที่เป็นอดีตและภูมิลัษณ์ส่วนที่เป็นปัจจุบัน

ภูมิลัษณ์ส่วนที่เป็นอดีต คือ การไต่พบพระพุทธเจ้าในอดีต การไต่ทำบุญสำคัญ การตั้งจิต
ปรารถนา และการเวียนวายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ภูมิลัษณ์ส่วนนี้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการ
บรรลุลุทธิกรรมของพระอัสสัมชัญแต่ละรูป เพราะการไต่พบพระพุทธเจ้าจึงทำให้ท่านไต่ทำบุญสำคัญ
และไต่ตั้งจิตปรารถนาเพื่อการบรรลุลุทธิกรรมและเพื่อเป็นพระมหาสาวก และระหว่างที่เวียนวายตาย
เกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ท่านก็ได้สั่งสมบุญเพื่อการนี้ไว้ ถึงรายละเอียดที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2

ส่วนภูมิลัษณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ วรรณะ ชชาติภูมิ สถานภาพทางสังคม การศึกษา และอุปนิสัย
ในภูมิลัษณ์ส่วนนี้ วรรณะ ชชาติภูมิ สถานภาพทางสังคม และการศึกษา มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงทั้ง
ในด้านการสนับสนุนหรือขัดขวางต่อการบรรลุลุทธิกรรมของพระอัสสัมชัญ เพราะเหตุที่ภูมิลัษณ์ส่วน
ดังกล่าวมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบรรลุลุทธิกรรมเอง พระอัสสัมชัญจึงมีทั้งหมดมาจากวรรณะพราหมณ์
46 รูป จากวรรณะกษัตริย์ 13 รูป จากวรรณะไวศยะ 16 รูป จากวรรณะชนต่าง ๆ 5 รูป ใน
ด้านชชาติภูมิ มีทั้งที่เป็นชาวอินเดียชนบท 77 รูป และเป็นชาวปัจฉิมชนบท 3 รูป พระอัสสัมชัญ

ชวามีชฌิมชนบทนั้นแพง เป็นชาวแคว้นกาสิ 8 รูป ชาวแคว้นโกศล 32 รูป ชาวแคว้นมคธ 10 รูป ชาวแคว้นสักกะ 20 รูป ชาวแคว้นอวันตี 2 รูป ชาวแคว้นวังสะ 2 รูป ชาวแคว้นมัลละ 1 รูป ชาวแคว้นอังคมคธ 1 รูป ชาวแคว้นกุรุ 1 รูป ส่วนพระอัสติมหาสาวกชาวปัจฉิมชนบทนั้นแพง เป็นชาวอปรัณฑชนบท 2 รูป และเป็นชาวเมืองกุกกุฏวีกิ 1 รูป ในคานส์ถานภาพทางสังคัม พระอัสติมหาสาวกที่เป็นพราหมณ์มีสถานภาพต่าง ๆ ก็มี 4 รูป ที่เป็นบุตรของพราหมณ์มี 20 รูป ที่เป็นพระราชามี 2 รูป ที่เป็นพระราชโอรสบ้าง เป็นพระราชนัดดาบ้าง เป็นพระราชอนุชาบ้าง เป็นมหาอำมาตย์บ้าง มี 11 รูป ที่เป็นนักวชยประเภทฤทธิหรือคชบาลบ้าง เป็นปริพาชกบ้าง มี 22 รูป ที่เป็นนักศึกษาศิลปวิทยาามี 1 รูป ที่เป็นเศรษฐีบ้าง เป็นบุตรเศรษฐีบ้าง เป็นหลานเศรษฐีบ้าง เป็นน้องเศรษฐีบ้าง มี 16 รูป ที่เป็นพ่อค้ามี 2 รูป ที่เป็นช่างกลบก็มี 1 รูป และที่เป็นชาวประมงมี 1 รูป ในคานส์การศึกษาวិชาการทางโลก มีทั้งที่ได้รับการศึกษาและไม่ได้รับการศึกษา พระอัสติมหาสาวกที่ได้รับการศึกษามี 32 รูป แพง เป็นศึกษัจฉาจรเทหมี 12 รูป ศึกษาจลลพิชิตวิหยาณี 18 รูป ศึกษาจลลพิชิตวิหยาณี 2 รูป พระอัสติมหาสาวกที่ไม่ได้รับการศึกษาวิชาการใด ๆ มี 1 รูป ส่วนพระอัสติมหาสาวกที่เหลืออีก 47 รูป ไม่มีระบุไว้ว่าได้ศึกษาวิชาการอันใด

อนึ่ง ในเรื่องที่ถูกพิพากษาส่วนปัจจุบันดังกล่าวมีใคร่ส่วน เกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานมีค่ากล่าวสนับสนุนว่า "สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิตถุสวการทวกรรม (ดี) ทวการทววิชาให้เกิด ทวการประพฤติธรรม ทวการรักษาศีล และทวการดำเนินชีวิตอันสูงสุด ไม่ใช่บริสุทธิตถุสวการทวกรรมหรือทวกรรม"¹

ส่วนอุปนิสสัยว่ามีส่วน เกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานโดยตรง อัมมปัทฏกถากล่าวว่า "พระพุทฺธเจ้าทั้งหลายเมื่อจะทรง แสดงธรรมจะทรงตรวจดูอุปนิสสัยของผู้ใดก่อนว่าน้อมไปในทางน้อมก็พระรัตนตรัยการรักษาศีลและการบรรพชาจนน้อยแต่ไหนแล้วจึงทรง แสดงธรรมตามอุปนิสสัยของเขา"²

¹ ส.ส. 15 / 275 / 78.

กมฺม วิชฺชา จ อมฺโม จ

เอเตม สุชฺชตฺตมฺมิตฺติ

สํมมิตฺติ ชีวิตฺตมฺมิตฺติ

น โสจฺจเตน น อเนน วา ฯ

² อ.อ. 1 / 5-6.

พุทฺธเจ้า จ นาม อมฺมํ เทเสฏฺฐตา, สรตฺตสํปพุทฺธเจ้าทึมฺมํ อุปนิสฺสุสํมิตฺติ โอลิตฺเตทฺวา อุตฺตมาสยวเสณ

อมฺมํ เทเสฏฺฐิตฺติ ฯ

และวิสุทธิธรรมกล่าวว่ "อาจารย์ผู้ให้กรรมฐานต้องตรวจดูไ้ทราบอุปนิสัยของศิษย์ก่อนจึงจักให้กรรมฐานได้"³

อุปนิสัยที่เกี่ยวเนื่องกับการบรรลุธรรมนั้นเป็นฝ่ายกุศลมี 2 อย่าง คือ สัทธาจริยา และ พุทธิ-
จริยา ไ้กล่าวไว้แล้วว่าพระอัสสัมมหาสาวกที่อุปนิสัยฝ่ายกุศลทั้ง 2 นี้ไม่เสมอกัน บางพวกมีสัทธาจริยานำพุทธิจริยา บางพวกมีพุทธิจริยานำสัทธาจริยา จากเหตุผลนี้ผู้วิจัยจึงแบ่งพระอัสสัมมหาสาวกออก
เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีสัทธาจริยานำ และกลุ่มที่มีพุทธิจริยานำ ซึ่งผู้วิจัยจะไ้ศึกษาวิเคราะห์ถึงจริยา
นำของท่านที่เกี่ยวเนื่องกับการบรรลุธรรมต่อไปดังนี้

1. กลุ่มมีสัทธาจริยานำ ไ้กล่าวไว้แล้วว่า "สัทธาจริยา คือ อุปนิสัยโน้มไปในทางเลื่อม
ใสงาย พุทธิกรรมที่แสดงออกเป็นไปในลักษณะชอบบริจาค อยากพบพระอริยะ สนใจฟังธรรม เข้มขัน
เสมอ ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เลื่อมใสงาย" พุทธิกรรมเหล่านี้มีผลอย่างยิ่งต่อการบรรลุธรรม พระ
อัสสัมมหาสาวกในกลุ่มนี้มีพุทธิกรรมที่แสดงออกเป็นไปในลักษณะหนึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยสรุปได้
ว่

ก. พระอัสสัมมหาสาวกที่มีพุทธิกรรมแสดง เ่นออกมาในลักษณะอยากพบพระอริยะและสนใจ
ฟังธรรม มี 22 รูป คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ พระอัสสชิ พระ-
วิมละ พระสุहाหุ พระปัญจสี พระควัมปติ พระนาลกะ พระปัญจะ พระกาฬุทายี พระมหากัปปินะ
พระปิงคิยะ พระฉกุนทกภัททิยะ พระโสนัญญิกัณะ พระหากุละ พระนันทกะ พระมหานันตกะ พระกังขาเรวตะ
พระมหาโกฏฐิกะ พระสุภูติ

พระอัสสัมมหาสาวกในกลุ่มนี้ เมื่อไ้ทราบว่พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกก็
ไ้ทราบว่พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลกก็ ไ้ทราบว่พระพุทธเจ้าเสด็จมา เมืองของตนก็
ไ้ทราบว่ตนจะไ้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าก็ค้ ต่างก็จะเกิดศรัทธาเลื่อมใสและสนใจจะฟังธรรมจาก
พระพุทธเจ้า ครั้นฟังแล้วก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น จำนวนหนึ่งอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานไ้บรรลุ
ธรรมชั้นโ้คณนทังก่อนแล้วจึงบวช จำนวนหนึ่งอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานบวชก่อนแล้วจึงไ้บรรลุธรรม

³วิสุทธิ. 1 / 135.

⁴ปฐมเทศนา บทที่ 2, หน้า 38.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

อย่างไรก็ตาม การบรรลุธรรมของท่าน เกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยสัจธรรมอันเป็นเครื่องหนุนนำ

ข. พระอสีติมหาสาวกที่มีเหตุการณ์แสดง เต้นออกมาในลักษณะ เลื่อมใสภายในฐานะอันถาวร เลื่อมใส มี 18 รูป คือ พระมหาอุทเทส พระอุปัชฌายะ พระโสณโกปิวิสัย พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภัททิยะ (กาลิโคธานุตร) พระภุช พระกิมพิละ พระราคะ พระรัฐชาติ พระจูสบันดก พระกุนท- ฉานะ พระมหากุณฑะ พระโสภิตะ พระสาละวะ พระบุณณันทคามินุตร พระวิภคสิ พระอุปเสนะ

พระอสีติมหาสาวกในกลุ่มนี้ เมื่อได้เห็นพระรูปกายของพระพุทธเจ้าก็ ได้เห็นปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าก็ ได้บังเอิญที่พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกแสดงกตัญญูต่างจะเกิดความเลื่อมใสทันทีและได้อาศัยที่ถานเป็นพื้นฐานนำไปสู่การบรรลุธรรมและการออกบวช เช่นเดียวกับพระอสีติมหาสาวก 22 รูปที่กล่าวมาแล้วนั้น

ค. พระอสีติมหาสาวกที่มีเหตุการณ์แสดง เต้นออกมาในลักษณะไม่มีเมฆา มี 1 รูป คือ พระเมฆิยะ

พระเมฆิยะเมื่อตัดสินใจทำอะไรแล้วท่านจะไม่เก็บงำความรู้สึกแต่จะกระทำทันที เช่น คราวหนึ่งท่านอยากจะทำสิ่งหนึ่งจึงพูดกับพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงชักชวน ท่านไม่ยอมและไปอยู่ตามลำพังจนได้ ครั้นไม่สามารถควบคุมจิตใจสงบได้ จึงกลับมาสารภาพความจริงต่อพระพุทธเจ้า และขอมอบตนปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำ ในที่สุดเป็นเพราะความไม่มีเมฆานี้เองจึงทำให้ท่านได้บรรลุธรรม***

2. กลุ่มมีพุทธจริยานำ โลกกล่าวไว้แล้วว่า "พุทธจริยา คือ อุบาสีข่มใจไปในทางใช้ความดีพิจารณาหาเหตุผล เหตุการณ์ที่แสดงออกเป็นไปในลักษณะว่าง่าย ชอบคบกับญาติมิตร รู้จักบริโภค แต่พอประมาณ มีสติสัมปชัญญะ กระปรี้กระเปร่าอยู่เสมอ รู้ได้เร็ว ว่าเห็นเห็นโดยใช้ปัญญาพิจารณา"⁺

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ดูเพิ่มเติม บทที่ 4, หน้า 81.
- ดูเพิ่มเติม บทที่ 4, หน้า 81.
- ดูเพิ่มเติม บทที่ 4, หน้า 81.
- ⁺ ดูเพิ่มเติม บทที่ 2, หน้า 38.

พฤติกรรมเหล่านี้มีผลอย่างยิ่งต่อการบรรลุธรรม พระอัสสัมมหาสาวกในกลุ่มนี้มีพฤติกรรมที่แสดงออกเป็นไปในลักษณะหนึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์วิจัยสรุปได้ว่า

ก. พระอัสสัมมหาสาวกที่มีพฤติกรรมแสดงเด่นออกมาในลักษณะชอบคบค้าชานมิตร มี 25 รูป คือ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระอนนท พระราหุล พระเสละ พระวิงคีสะ พระสภิกยะ พระกุมารกัสสะปะ พระอุบาลี พระปิลินทวัจฉะ พระอชิตะ พระทิสสะเมตเตยยะ พระปุนณกะ พระเมตตคุ พระโธตกะ พระอุปลัสวะ พระนันทะ พระเหมกะ พระโตเทยยะ พระกัปปะ พระชตุกัณฐิ พระภัทราวุธ พระอุทยะ พระโปสาละ พระโมทราช

พระอัสสัมมหาสาวกในกลุ่มนี้มีความรักใคร่เกื้อหนุนกันคือ เห็นว่ากัลยาณมิตรเป็นคนน่ารัก น่าเคารพยกย่อง รู้จักพูดให้เหตุผล พร้อมรับฟังคำปรึกษา สามารถอธิบายเรื่องยากให้เข้าใจได้ และไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย ดังนั้น จึงมีหลายท่านจึงก่อนได้บรรลุธรรมและบวชในพระพุทธศาสนาเสียทีเดียวจากติดไปในที่ต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจจักได้คบกับกัลยาณมิตรและสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน มีหลายท่านแม้จะไม่ใ้ใจจาริกไปแสวงหากัลยาณมิตรในที่ใด แต่ครั้นได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกก็ยินดีและมั่นใจว่าพระองค์คือกัลยาณมิตรจึงพากันมาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาต่าง ๆ และมีหลายท่านที่มาเฝ้าเพื่อหาโอวาทะ แต่อย่างไรก็ตาม ทุกท่านต่างล้วนได้พบกัลยาณมิตรผู้ยอดเยี่ยมคือพระพุทธเจ้า และผลจากการที่ได้คบกับกัลยาณมิตรผู้ยอดเยี่ยมนี้เองจึงทำให้ท่านได้เกิดปัญญาแจ่มถึงขั้นบรรลุธรรม

ข. พระอัสสัมมหาสาวกที่มีพฤติกรรมแสดงเด่นออกมาในลักษณะรู้ใจเร็ว คือ เข้าใจความเป็นจริงได้ง่าย มี 14 รูป คือ พระอรุเวลกัสสะปะ พระนทีกัสสะปะ พระลชากัสสะปะ พระองคฺฐุมมาล พระโฆโถถการทวาชะ พระมหากัสสะปะ พระชทรวนียเรวตะ พระทัตทะ พระนันทะ พระยสะ พระพาหิยะ พระยโสชะ พระสวลี พระมหากัจจายณะ

พระอัสสัมมหาสาวกในกลุ่มนี้ มีทั้งที่เป็นเจ้าลัทธิสอนคนจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นโจรร้าย ซึ่งเป็นที่หวาดกลัวของทุกคนจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นนักแสวงหาลาภสักการะ มีทั้งที่เป็นผู้เฒ่าเฒ่าในเบญจกามคุณ มีทั้งที่เป็นเจ้าของกิจการใหญ่โต แต่เมื่อมีเหตุทำให้สิ่งเหล่านี้จางหายไปก็รีบวิ่งเข้าหาพระพุทธเจ้าหรือไม่ก็ออกบวชเพื่อแสวงหาทางบรรลุธรรมต่อไป ซึ่งในที่สุดก็ได้บรรลุธรรมเช่นเดียวกันหมด

วิธีการศึกษารวม-วิธีปฏิบัติ-การบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากสัมพันธ์อยู่กับอุปนิสัยฝ่ายกุศลของแต่ละบุคคลผู้บรรลุธรรมว่าแก่กล้าเพียงใดแล้ว ยังขึ้นอยู่กับการศึกษาธรรมและวิธีปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมที่สอดคล้องกันอีกด้วย เพราะจุดมุ่งหมายของการศึกษารวมก็เพื่อทำศีลสมาธิและปัญญาให้บริบูรณ์ ซึ่งการจะทำศีลสมาธิปัญญาให้บริบูรณ์นั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาเป็นหลักสำคัญ

ผู้วิจัยได้กล่าวถึง การบรรลุธรรม การศึกษารวม และวิธีปฏิบัติ ไว้แล้วในบทที่ 4 แต่กล่าวไว้แยกกัน ในบทนี้จะได้กล่าวไว้รวมกัน เพื่อสะดวกแก่การศึกษาวิเคราะห์ และในการศึกษาวิเคราะห์นี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายการศึกษารวมและวิธีปฏิบัติของพระอัสสัมชัญสาวกแต่ละรูปเป็นแนวทางนำไปสู่การศึกษาระหว่างการบรรลุธรรมของท่าน ดังนี้

- 1. พระอัสสัมชัญสาวกที่ศึกษารวมจากพระพุทธเจ้าและปฏิบัติธรรมด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนา นำสมณะบ้าง สมณะนำวิปัสสนาบ้าง สมณะคู่วิปัสสนาบ้าง มี 54 รูป คือ

พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ฟังอัมมจักกัปปวัตตนสูตร โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เข้าใจว่า "การทรมานตนเองให้ลำบากด้วยประการต่าง ๆ ก็ดี การหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ ก็ดี ไม่สามารถทำให้พ้นทุกข์ได้เลย ความทุกข์มีมากมายนับตั้งแต่เกิดแก่เจ็บตายจนกระทั่งถึงการหลีกหนีจากสิ่งที่รักการประสพกับสิ่งที่ไม่รักและการไม่ได้สมใจปรารถนา ซึ่งความทุกข์ทั้งหมดนี้เกิดมาจากตัณหา แต่ความทุกข์ทั้งหมดนี้สามารถดับได้โดยดำเนินตามมรรคมีองค์ 8..."⁴ ท่านเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะจนเข้าใจโดยบรรลุโสดาปัตติผล เลิกละความเชื่อถือผิดเรื่องการทรมานตนให้ลำบากเป็นการหันทุกข์ซึ่งมีมาแต่เดิมลงได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

⁴ วินย. 4 / 13 / 18.

เทวเม ภิกขเว อมฺตา ปุทฺธิสฺส น เสวิตฺตฺวา ฯ โย จายี กามสุํ กามสุขฺลิกานฺุโยโค
ทีโณ คฺมุโม โปตุชฺชนิโก อนริโย อนตุลฺสฺสฺหิโต โย จายี อุตฺตกิลมณานฺุโยโค พฺุชฺช อนริโย อนตุลฺสฺสฺหิโต ฯ
.... มชฺฐิมมา ปฏิปทา ตถาคฺเชน อภิสฺมฺพุทฺธา จตุชฺครณี ญฺาณณฺรณี อุปสมาย อภิญฺชาย สฺมุโหธาย นิพฺพานาย
สํวตฺตติ .... อยเมว อริโย อฏฺฐจฺจโก มชฺุโค ฯ เสชฺชตีหิ ฯ สฺมฺมาทิฏฺฐิ สฺมฺมาสงฺกฺขโป สฺมฺมาวาจา
สฺมฺมากมฺมฺนฺุโค สฺมฺมาอาสีโว สฺมฺมาวิริยํ สฺมฺมาสติ สฺมฺมาสมาธิ... ฯ อิหิ โข เบน ภิกขเว พฺุชฺช อริยสฺสจฺจ...
พฺุชฺชสฺมุโข... พฺุชฺชนิโรโร... พฺุชฺชนิโรธคามินี ปฏิปทา.... ฯ

พระวิปัสเน พระภิกษุ พระมหานามะ พระอัสสชิ โคตมโฆสิตกับปวัตตนสูตรร่วมกับพระ
อัญญาโกณฑัญญะ แต่ยังมีโคตมรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนด้วยธรรมีกถาต่าง ๆ ท่าน
เจริญวิปัสณาพิจารณาคตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนจน เข้าใจโคตมรรลุโสดาปัตติผล เช่นเดียวกับพระอัญญา-
โกณฑัญญะ

วันที่บรรลุอรหัตผล พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าพระอัสสัมมหาสาวกทั้ง 5 รูปนี้ยังมีความ
ยึดถืออวิชชา 5 ว่าเป็นอัตตเจ้าทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรให้ฟังร่วมกันความว่า "รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา บังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาไม่ได้ และเป็นอนิจจัง ทุกขัง มีความ
แปรปรวนเป็นธรรมดา จึงควรหรือที่จจะมาเห็นว่า นั่นเป็นของเรา เราเป็นมัน นั่นเป็นอัตตาของเรา"⁵
ทุกท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาคตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแล้วเกิดความรู้แจ้งอย่างถนัดถื่น ท่านบรรลุ
อรหัตผลทันทีพร้อมกันเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสอนจบ

พระยสะ พระวิมล พระสุหัญ พระปุณณชิ พระควัมปติ พระมหาทปปิณะ โคตมโฆสิตที่กถา
และอริยสัจ 4 โดยพระยสะโคตม 2 ครั้ง ครั้งแรกทั้งแล้วโคตมรรลุโสดาปัตติผล ครั้งที่ 2 ฟังแล้ว
โคตมบรรลุอรหัตผลทันที ส่วนพระวิมล พระสุหัญ พระปุณณชิ พระควัมปติ โคตมครั้งเดียว ฟังแล้วได้
บรรลุโสดาปัตติผล ครั้นบวชแล้วพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมีกถาอื่น ๆ โปรดคนโคตมบรรลุอรหัตผล
จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงอนุปเทศกถาเฉพาะแก่ภราทาสวามีอิมพรัง
พร้อมด้วยเนจกามบุตรแล้ว เกิดความเบื่อหน่ายอยากบวชเท่านั้น ต่อจากนั้นจึงทรงแสดงอริยสัจ 4
เนื้อหาสาระของอนุปเทศกถาว่าด้วยเรื่องการให้ทาน การรักษาศีล การเกิดในสวรรค์ โภชของกาม

⁵ วินย. 4 / 20-21 / 24-27.

รูป ภิกษเว อนุตตา.... เวทนา อนุตตา.... สัญญา อนุตตา.... สงฺขาร อนุตตา....
วิญญาณ อนุตตา.... ยสุมา จ โข รูป อนุตตา.... เวทนา.... สัญญา.... สงฺขาร.... วิญญาณ อนุตตา
ตสุมา รูป.... เวทนา.... สัญญา.... สงฺขาร.... วิญญาณ อหธาธย สัมมุตติ น จ ลขกติ รูปเป....
เวทนา.... สัญญา.... สงฺขาร.... วิญญาณ.... เอว เม รูป.... เวทนา.... สัญญา.... สงฺขาร
.... วิญญาณ โมทุ เอว เม รูป.... เวทนา.... สัญญา.... สงฺขาร.... วิญญาณ มา อโหสิติ.... ย
ปานานิจุจํ ทุกฺขํ วิปริตตามธมฺมํ กลฺลํ นุ ตํ สมฺมุเปสุสิตฺติ เอทํ ขมฺ เอโสเมสุมิ เอโส เม อุตฺตาคิ ฯ

และการออกบวช การที่พระพุทธเจ้าทรงยกอนุปุตที่กถาขึ้นสอนก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า การให้ทานและการ
 รักษาศีล เป็นความดีที่ควรทำไว้ซึ่ง เมื่อทำแล้วก็ให้ผล เป็นการเกิดในสวรรค์หลังจากตาย และสวรรค์
 นั้น เป็นแดนที่รื่นรมย์ด้วยเบญจกามคุณที่เกิด แต่ถึงอย่างไรเบญจกามคุณที่เกิดนั้นก็ยังเป็นของต่ำ
 ให้โทษสู่การออกบวชไม่ได้ ฉะนั้น อนุปุตที่กถาจึงเป็นธรรมชำระจิตใจให้สะอาดในตอนแรก ส่วนการที่
 ทรงยกอริยสัจ 4 ขึ้นสอนต่อจากอนุปุตที่กถาเพื่อตอกย้ำให้เห็นอีกว่า คนเรานั้นต้องประสบความทุกข์
 เสมอ ความทุกข์นั้นก็คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความประสบกับสิ่ง
 ที่ไม่รัก ความไม่ใคร่สมปรารถนา ซึ่งทั้งหมดเกิดมาจากตัณหาเป็นเหตุ การจะดับทุกข์ได้ต้องดับตัณหาให้
 ได้ และการจะดับตัณหาได้นั้นต้องปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ฉะนั้น อริยสัจ 4 จึงเป็นธรรมข่มจิตใจ
 สะอาดแล้วให้สะอาดยิ่งขึ้น

ในตอนแรก พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นสภาพจิตของพระอัสติมหาสาวกตั้งกล่าว เป็นเหมือน
 ฟ้าขาวที่สกปรกจึงทรงชักออกด้วยอนุปุตที่กถา ครั้นต่อมาทรงเห็นว่าสะอาดพอที่จะรับน้ำขอมได้จึงทรง
 ขอมด้วยอริยสัจ 4 ตลอดระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงสอนอยู่นั้น ทุกรูปเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจน
 เกิดความรู้แจ้งโดยบรรลุธรรมถึงกล่าวมาแล้ว⁶

พระอรุโวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระลยาก็สสปะ ได้เฝ้าอาทิตตปริยายสูตรโดยพระพุทธเจ้า
 ทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งทั้งปวง เป็นของร้อนความว่า

สิ่งทั้งปวงนั้น คือ จักขุ โสตะ ชานะ ชิวหา กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โภฏฐัพพะ
 ธรรมารมณ์ จักขุวิญญาน โสทวิญญาน ชานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน
 จักขุสัมผัส โสทสัมผัส ชานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส สุข ทุกข์ หรือ ความ
 ไม่สุขไม่ทุกข์ ที่เกิดเพราะผัสสะต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นปัจจัย ตางล้วนเป็นของร้อนเพราะถูก
 เผาด้วยไฟ คือ ราคะ โทสะ โภคะ ขาดิ ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ
 อุปายาส⁷

⁶ วินย. 4 / 30. 136-37.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62-64.

สัพเพ ภิกขเว อาทิตฺตํ ภิญฺจ ภิญฺจเว สัพเพ อาทิตฺตํ จกฺขุ ภิญฺจเว อาทิตฺตํ รูปา อาทิตฺตา
 จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิตฺตํ จกฺขุสมฺมุสฺโส อาทิตฺโต ยมฺปิ จกฺขุสมฺมุสฺสํปฺจจฺยา อูปฺปชฺชติ เวทิตฺตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา
 อทุกฺขมสุขํ วา ทมฺปิ อาทิตฺตํ เทน อาทิตฺตํ อาทิตฺตํ รากฺคฺคินา โทสฺสฺคฺคินา โทหฺคฺคินา อาทิตฺตํ ชาตฺติยา
 ชรามรณเณ โสเทหิ ปริเทเวหิ ทฺถุเชหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาสฺเสหิ อาทิตฺตญฺหิตฺติ วทามิ.....ฯ

อัมมปฏิญญาทำให้เหตุผลถึงการที่ท่านบรรลอรหัตผลช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะว่าเป็น เพราะมีบริกรรมคือการไตร่ตรองตามลักษณะของบุคคลผู้มีปัญญามากเปรียบเหมือนพระราชามือจะเสด็จไปทางใดต้องมีการจัดเตรียมกันมากซึ่งต่างไปจากสามัญชนที่เมื่อจะไปไหนก็ไปได้เลย¹⁴

พระกัณหาเรวตะ พระสุภูติ พระปิลินทวัจฉะ พระอุบาลี ไท้โง่ เรื่องการปฏิบัติกรรมฐานอย่างเดียวกัน แต่ต่างวาระกัน เกือบทุกรูปเมื่อไท้โง่เรื่องราวการปฏิบัติกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าแล้วก็จะพูดไปปฏิบัติอยู่ตามลำพังจนกว่าจะบรรลอรหัตผล มีอยู่รูปเดียว คือ พระอุบาลีที่อยู่ปฏิบัติในสำนักของพระพุทธเจ้าจนบรรลอรหัตผล ซึ่งการศึกษารวมและวิธีปฏิบัติของแต่ละท่านผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ไว้ดังนี้

พระกัณหาเรวตะ บรรลอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะนวิปัสสนา จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ท่านศึกษารวมฐานจากพระพุทธเจ้าแล้วมาบำเพ็ญสมณะจนได้ความจึงอาศัยเวลานั้นเป็นฐานสำหรับเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยการพิจารณารูปให้เห็น เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่มีตัวตนที่แท้จริงจนเกิดความรู้แจ้งโดยบรรลอรหัตผล¹⁵

พระสุภูติ บรรลอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะนวิปัสสนา จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ท่านศึกษารวมฐานจากพระพุทธเจ้าแล้วก็เข้าป่าบำเพ็ญสมณะธรรม ท่านบำเพ็ญสมณะด้วยการตั้งจิตแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งหลายทั่วทุกทิศจนได้บรรลุ เมตตาตามแล้วอาศัยเมตตาตามนั้นเอง เป็นฐานสำหรับเจริญวิปัสสนาต่อไปเช่นเดียวกับพระกัณหาเรวตะ จนเกิดความรู้แจ้งโดยบรรลอรหัตผล¹⁶

ปฏิจฺจุสมฺบุตฺตํ ชยชฺฐมา วชชฺฐมา วิราจชฺฐมา นิโรธชฺฐมา ฯ

¹⁴ อ. อ. 1./91. ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹⁵ เดร. อ. 1./63-64.

โส...กมฺมฐาณํ กถาเปตฺวา ฌานปริกฺขมฺหิ กโรฺมฺโตะ ฌานลาภิ ทฺฐวา ฌานํ ปาหํ กถฺวา อรหฺตํ ปาปฺนฺหิ ฯ โส...อโหโรตฺตํ ตาเนสุ จิตฺตวสึ อโหสิ ฯ

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

โส...กมฺมฐาณํ กถาเปตฺวา อรหฺตฺเว สฆชฺฐมฺหิ กโรฺมฺโตะ เมตฺตาคาณานปาหํ วิปสฺสุณฺหิ วชฺฐเตตฺวา อรหฺตํ ปาปฺนฺหิ ฯ

พระปิตินทว้จะ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการตีทวารวิเคราะห์
พบว่า ท่านบวชเพื่อต้องการลาสิกขาการะ แต่ครั้นบวชแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดพร้อม
ทั้งทรงให้กรรมฐานที่อุบาสิก ท่านเจริญวิปัสสนาอยู่ได้ไม่นานก็บรรลุอรหัตผลเพราะมีอุบาสิกแก่กล้าพร้อม
จะบรรลุธรรมอยู่แล้ว¹⁷

พระอุบาลี บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการตีทวารวิเคราะห์พบว่า
ครั้นบวชแล้ว ท่านเรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าแล้วทูลขอพระพุทธชานุญาตออกไปอยู่ป่า พระพุทธเจ้า
ทรงห้ามโดยทรงให้เหตุผลว่า หากท่านอยู่ป่าตามลำพังจักเจริญได้ยากกว่าท่านวิปัสสนาธุระ แต่ถ้าว
อยู่ในสำนักของพระองค์จักเจริญได้ 2 ท่าน คือ ทั้งท่านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ท่านปฏิบัติตามที่พระ
พุทธเจ้าตรัสแนะนำ คือ ศึกษาพระพุทธพจนด้วยเจริญวิปัสสนาด้วย ไม่นานก็บรรลุอรหัตผล¹⁸

พระเมฆิยะ ได้ฟังเรื่องผู้ไม่มีอศตาจึงบรรลุนิพพาน โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า "ความ
สำคัญว่าไม่มีอศตาคือตัวตนยอมปรากฏแก่ภิกษุผู้ใดมีความสำคัญว่าไม่เที่ยง ภิกษุผู้ใดมีความสำคัญว่าไม่มี
อศตาคือตัวตนจึงบรรลุนิพพานอันเป็นแก่นเห็ดถอนความมั่งคั่งว่าเรามีเราเป็นได้ในปัจจุบันนี้เอง"¹⁹

¹⁷ เกร. อ. 1 / 103-104.

....ปริพพาชกปทุมพุ่ม์ ปทุมพิชิตวา....ลากุลยสกุลปตฺโต ปฏิวสฺติ ฯ ตสฺส ภควา ฌมฺมํ
กเดชฺวา จริชานุกฺกํ ฌมฺมฏฺฐานํ อทาสี ฯ โส อุบาสึสฺสยสมฺปนฺนตาย น จิริสฺเสว วิปัสสนํ วชฺเชชฺวา
อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

¹⁸ เกร. อ. 2 / 393.

โส ปทุมพิชิตวา อุปสมฺปนฺโน สจฺจ สฺมุติเก ฌมฺมฏฺฐานํ ทเหชฺวา วชฺหิ ฌมฺเต อรตฺตฺวาสา
อนุชานาถาคิ อาท ฯ ภิกฺขุ ทว อรตฺตฺเว วสนฺตสฺส เอกเมว จูรํ วชฺหิสฺสตี, อมฺหากํ ปน สฺมุติเก วสนฺตสฺส
กฺมฺลจฺจ วิปัสสนาธุรญฺจ ปริปุเรสฺสามิตี ฯ เตโร สจฺจ วณฺเณ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วิปัสสนาย ฌมฺมํ กโรนฺโต
น จิริสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

¹⁹ ชุ. อ. 25-189 / 128.

อนิจฺจสฺสญฺโณ ทิ เมฆิย อนตฺตสฺสญฺวา สญฺจฺจาทิ อนตฺตสฺสญฺ อสฺมิมานสมฺมุตฺตมาภูํ ปาปุณาติ
ทิจฺจเรว ฌมฺเม นิพฺพานํ ฯ

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ท่านบรรลอรุณเทศพลกวยวิธปฏิบัติแบบสมณะนำวิปัสสนา เรื่องมีอยู่ว่า ขณะที่ปฏิบัติธรรมอยู่ตามลำพังที่ป่ามะม่วงริมฝั่งแม่น้ำกมิลกาลา ท่านไม่สามารถควบคุมจิตให้สงบได้คิดแต่เรื่องต่าง ๆ ที่ทำให้ยุ่งย้านจึงกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทุกความเป็นจริงโททราม พระพุทธเจ้าจึงทรงแนะวิธทำจิตให้สงบด้วยการให้อยู่ใกล้กัลลยฆาตมิตร เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าสภาพจิตของท่านยังไม่พร้อมที่จะอยู่ตามลำพังได้ ท่านขอปฏิบัติตาม ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าจิตของท่านสงบจึงตรัสสอนให้เจริญวิปัสสนาต่อไปโดยให้พิจารณาตามพระสูตรคำรัสที่ตรัสไว้ในตอนแรกนั้น ท่านปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไม่นานก็บรรลอรุณเทศ²⁰

พระปุนณะ ได้ฟัง เรื่องความทุกข์เกิดจากความเพิกเฉย โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า

มีอยู่ปุนณะ รูปที่แห่งรูปใดด้วยตา... เสียงที่แห่งรูปใดด้วยหู... กลิ่นที่แห่งรูปใดด้วยจมูก... รสที่แห่งรูปใดด้วยลิ้น... โสภณที่แห่งรูปใดด้วยกาย... อรรณารวมแห่งรูปใดด้วยใจ ซึ่งนาปรารถนา นาลิโร นาสุอบใจ นารัก เป็นที่เกิดแห่งความกำหนัด หากภิกษุเพิกเฉย ถิ่นชุ่ม สบ อารมณ์นั้นก็ย่อมเกิดความเพิกเฉย เมื่อเกิดความเพิกเฉย ความทุกข์ก็เกิดด้วย²¹

เหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องนั้นแก่ท่าน จากการศึกษาระบุว่า เดิมทีเมื่อบวชแล้วท่านก็จำพรรษาอยู่ในเมืองสาวัตถี ต่อมาเห็นว่าที่นั้นไม่เหมาะสำหรับท่านจึงเข้าไปทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อขอเดินทางกลับไปยังสุนาปรันตชนบทอันเป็นบ้านเกิดพร้อมทั้งทูลขอพระพุทธเจ้าให้ช่วยตรัสสอนถึงการปฏิบัติตนเพื่อให้อยู่ในสุนาปรันตชนบทนั้นได้²² พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนอย่างย่อ ๆ ดังกล่าว

²⁰ เถร. อ. 1. /329.

โส... กวติ ชาลิกาย วิหรนุเต กมิลกาลา ย นภียา ทีเร รรมณี อุมพวน์ นิสฺวา ตตฺถ วิหริตฺถกาโม นุตฺวา... ตตฺถ กนฺตฺวา มิจฺฉาวิตฺถกมฺภิกขาถิ ชฺชุสฺมาโน จิตฺถสมาธิ อลภิตฺวา สตฺถุ สฺนฺตึกฺก กนฺตฺวา ตมตฺถึ อารโจะสิ ฯ

²¹ ม. อ. 14. / 755. / 482.

สฺนฺติ โข ปุณฺณ จตุตฺถวิญญฺญฺยา รูปา... โสถวิญญฺญฺยา สฺนฺทา... สฺวานวิญญฺญฺยา กนฺธา จิวฺหาวิญญฺญฺยา รสา... กายวิญญฺญฺยา โสภณฺนฺทา... มโนวิญญฺญฺยา จมฺมา อิกฺกฺขา กนฺตา มนาปา ปิยฺรูปา กามฺปัสสฺสกา รุชฺชนฺยา ทฺวฺเจ ภิกฺขุ อภินฺนุทฺติ อภิวทฺติ อชฺโฏโสสาช คฺคฺคฺคฺติ... อูปฺปชฺชติ นฺนฺทิ นฺนฺทิ สฺนฺทฺยา พุทฺธสฺสฺมฺโห ปุณฺณตฺถิ วทามิ ฯ

²² เถร. อ. 1 /347.

มาเวลานั้น ครั้นเต็มทางกลับไปยังบ้านเกิดแล้ว ท่านได้จำพรรษาอยู่ ณ ท่าสุปปรากะบ้ำใหญ่สมณธรรม
ด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะภูมิจีวัสสนาก้าวหน้าจนไ้บรรลุอรหัตผล²³

พระนาคิยะ ได้ฟังมธุปนิเทศสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วพระมหากัจจายนะชยชยความต่อ
ความว่า

ส่วนแห่งสัญญาเครื่อง เต็มซ้ายอมครอบงำบุรุษเพราะเหตุใด ถ้าในเหตุนี้ไม่มีสิ่งที่จะฟัง
เกิดขึ้น ชันขม สยบ ไซร์ อันนี้แหละเป็นที่สุดแห่งอนุสัย คือ รากะ ปฏิสระ ทิลล วิจิจจา
ภวราคะ อวิชชา เป็นที่สุดแห่งการจับนอนไม่ การจับสัตรู การทะเลาะ การถือผิด
การโตเถียงกัน การควากัน การสอเสียดกยง และการกลาวเท็จ อุกุศลกรรมอันลามก
เหล่านั้นยอมกับไปไม่เหลือใน เพราะเหตุนี้²⁴

จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า เนื้อหาของมธุปนิเทศสูตร เป็นการอธิบายเรื่องธรรมอันเป็น
ปัจจัยให้เกิดนามรูปอันเป็นภุมิธรรมของวิปัสสนาญาณซึ่ง เหมาะแก่อุปนิสัยของท่าน ดังนั้น ครั้นบวชแล้ว
ท่านจึงอาศัยความรู้ในมธุปนิเทศสูตรนั้นเอง เห็นแนว เจริญวิปัสสนานำสมณะจนไ้บรรลุอรหัตผล²⁵

พระปิโธลภการหาชะ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการศึกษา
วิเคราะห์พบว่า เดิมที่ท่านเป็นอาจารย์สอนมนต์ ต่อมาไ้บวชในพระพุทธศาสนาเพราะเห็นมีลาภ
สักการะเกิดขึ้นมาก ครั้นบวชแล้วก็เที่ยวแสวงหาลาภสักการะเป็นทุนไม่รู้จักประมาณในอาหาร จน

²³ เถร. อ. 1 / 347.

โส ภควุตฺ วัณฺณิควา สุนาปรนุคชนเปหิ ญญควา สุปฺปารกปฏฺฐเน วิหรมุโต สมณวิปัสสนํ
อุสุสุตฺถาเปตฺวา ทิสฺโส วิชฺชา สจฺจลาภาลิ ฯ

²⁴ ม. อ. 12 / 248 / 305.

ขโถมิทานํ ภิกฺขุ ปุริสํ ปปฺพจสงฺฆา สมฺมาจรนฺติ เอตฺถ เจ นตฺถิ อภินฺนุทิตฺตํ อภินฺนุทิตฺตํ
อชฺชโณสิตฺตํ เอเสวบุโต รากานุสฺยานํ... ปฏฺฐานุสฺยานํ... ทฏฺฐานุสฺยานํ... วิจิจฺจานุสฺยานํ... มานานุ-
สฺยานํ... ภวรากานุสฺยานํ... อวิชฺชานุสฺยานํ... ญฺเฆวาทานสฺตฺถาหามกลทฺวิคฺคหวิวาทตฺตฺวเปตฺตญฺญสฺวาทานํ
เอตฺถเตเต ปาปกํ อุกุสฺลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุตฺตญฺญิ ฯ

²⁵ เถร. อ. 1 / 409.

โส.....มธุปนิเทศสูตรํ สุตฺวา ปฏฺฐิตฺตสฺสฺสโร ปฏฺฐิตฺตวา วิปัสสนํ วชฺเชตฺตวา อรหตฺตํ
ปาปญฺญิ ฯ

พระอานนท์ ศึกษาธรรมทั้งหมดจากพระพุทธเจ้า บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแนววิปัสสนา นำสมณะ ทานบรรลุโสดาปัตติผลหลังบวชได้ไม่นาน แต่มาบรรลุอรหัตผลภายหลังพุทธปรินิพพานได้ 3 เดือน จากการศึกษาวិเคราะห์เห็นว่า ตั้งวันบรรลุอรหัตผล ทานบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเจริญภาวนาศาสติ คือ ตั้งสติกำหนดการเคลื่อนไหวอริยาบถขณะเดินจงกรม แต่แล้วก็ไม่บรรลุอรหัตผล เพราะปฏิบัติเกรง เกรียดยเกินไปจนจิตฟุ้งซ่าน ทานรู้สึกว่าการทำฝึกจึงคิดว่าเพียรเพียรแต่พอเหมาะจึงลงจากที่จงกรมกลับเข้าที่พนักงั่งอยู่บนเตียงแล้ว เอนกายลงด้วยตั้งใจว่าจักหักฆ้องสักครู่ หอยกเท้าหนีจากพื้น แต่สรีระยังไม่ทันถึงหมอน ระหว่างนี้เองจิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะคลายความยึดมั่นได้³⁰ ท่านเป็นพระอัสสัมภาสาวกูปเดียวที่บรรลุอรหัตผลโดยไม่อยู่ในอริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน³¹

หะสภิกยะ เติมที่เป็นปริพาชกศึกษาจบศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ชอบโต้วาทะ คราวหนึ่งแกลงปัญหาไปพูดถามพระพุทธเจ้า จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่าท่านได้เฝ้าในคำตอบของพระพุทธเจ้าที่ว่า "ผู้ใดขับไลภรรยามันมีทุกข์เป็นผลซึ่งมีอยู่ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้แล้ว มีปรกติกกำหนดด้วยปัญญา

กล่าวตามคำพูดขอพรของท่านต่อพระพุทธเจ้าข้อ 1 ว่า "ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ขอให้โปรดแสดงธรรมนั้นแก่ข้าพระองค์ต่อกริ่งหนึ่ง" (เถร.อ. 4 / 277.)

³⁰ วินย. อ. 1./11-12.

อกโข อายสุมา อานนุโ...พหูเมว รตฺติ กายคตาสติยา วิตินาเมตฺวา...วิเสสิ
 นิพฺพตฺเตตฺตมฺเสฏโณโต จินฺนุเตสิ...มม อจฺจารุชฺช วิริยํ เตน เม จิตฺตํ อุตฺตจฺจาย สํวตฺตติ ญฺพทานิ วิริยฆ
 สมฺมุตฺตํ โยเซมิถี จงฺกหา โอโรหิตฺวา ปาทโธวณฺฏาเน สุตฺวา ปาเท โอวิทฺวา วิหารํ ปวิสิทฺวา มฺพฺจเก
 นิสิตฺวา โถกํ วิสุตฺตีสํมาตี กายํ มฺพฺจเก อุปนาเมสิ ฯ เทว ปาทา ภูมิโต มุฑฺดา สีสํ ทุมฺโพนมฺสฺมปฺตฺติ
 เอกสุมิ อุตฺตเร อุนฺปาหาย อาสเวนิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ ฯ

³¹ เรื่องได้ชีวิตนั้น, หน้า 12.

จตุอริยาปถวิริทิตฺ เถรสฺส อรหฺตฺติ ฯ

มโนรถปรารถนาคำว่า "เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสอนจบ พระราหูได้บรรลุอรหัตผลทันที"³⁸ ซึ่ง
ก็หมายความว่า ขณะที่ฟังพระพุทธเจ้าตรัสสอนอยู่นั้น ท่านเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าตรัส
สอนจน เกิดความรู้แจ้งบรรลุอรหัตผลทันที

พระโศภณภิกษุณะ ได้ฟังธรรมเรื่องคนสะอาดขอมไม่ยินดีในขบถ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติ
แบบวิปัสสนานำสมณะ จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านเดินทางจากแคว้นอวันตีมาเฝ้าพระพุทธเจ้า
แล้วได้ฟังพระโอวาทกล่าวว่า "พระอรិยะเห็นโทษในโลก รุทธธรรมที่ไม่มีการยึดมั่นแล้วขอมไม่ยินดีใน
ขบถ คนสะอาดขอมไม่ยินดีในขบถ"³⁹ ท่านเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระโอวาทนั้นและได้บรรลุอรหัตผล
ทันทีที่จบพระโอวาทนั้น⁴⁰

พระกุมารกัสสปะ ได้ฟังพระพุทธเจ้าแสดงวิมลกสูตร โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า
"จอมปลวกคือร่างกายประกอบขึ้นด้วยมหาภูตรูป 4 ได้แก่ ปรฐวี อาโป เตโช วาโย จะซุกทั้งเสียไต
ด้วยสัตว์ราคืออินทียา"⁴¹ ท่านเจริญวิปัสสนาพิจารณาร่างกายไปตามแนวพระสูตรนั้นจนบรรลุอรหัตผล⁴²

พระองค์สุลิมมาล ได้บรรลุโสดาปัตติผลก่อนบวชโดยได้ฟังเรื่องไม่ต่างจากพระพุทธเจ้า จาก
การศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า วันที่บรรลุโสดาปัตติผลนั้น ท่านวิ่งไล่ตามพระพุทธเจ้าด้วยหมายจะปลงพระ
ชนมแล้วตัดเอานิ้วพระหัตถ์เพื่อนำไปบูชาครูที่สอนศิลปศาสตร์ให้ท่าน แต่วิ่งตามไม่ทันจึงร้องบอกให้พระ

---

³⁸ อญ. อ. 1 / 282.
เทศนาปริโยสาเน ราหูตฺถเดโร... อรหตุตฺ ปาบุถิ ฯ

³⁹ ชุ. อุ. 25 / 122 / 166.
หิสุวา อาทินวฺ โลกเก ญฺชฺวา ธมฺมํ นินฺรูปิ
อรฺโย น รมฺติ ปาเป ปาเป น รมฺติ สุจิ ฯ

⁴⁰ เถร. อ. 3 / 123.
โส... อุทานคทาถาย ปริโยสาเน วิปสุสฺมํ วุฑฺฒเตชฺวา อรหตุตฺ ปาบุถิ ฯ

⁴¹ ม. มุ. 12 / 289 / 282.
วุมฺมิโกถิ... อิมสุเสตฺติ จาตุหมฺมหาภูตฺติกฺสุสฺส กายสุสฺส อธิวณฺ... อภิกุชฺช สฺมุเช สฺสตุตฺ อาหาย... ฯ

⁴² เถร. อ. 2 / 307.
โส สฺสตุตฺตารา กถิตฺตินิยาเมเนว... อุตฺตมฺมิชฺชวา วิปสุสฺมํ กฺพฺมํ ญฺชฺหาเปชฺวา อรหตุตฺ ปาบุถิ ฯ

พุทธเจ้าหยุด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "เราหยุดแล้ว...แต่ท่านยังไม่หยุด... เราวางอาชญาใน
สรรพสัตว์ไว้แล้ว จึงถือว่าหยุดแล้วในกาลทุกเมื่อ ส่วนท่านไม่เข้าร่วมในสัตว์ทั้งหลายเลย ฉะนั้น
เราจึงหยุดแล้ว ส่วนท่านต่างหากที่ยังไม่หยุด"⁴³ ท่านพิจารณาตามพระดำรัสแล้ว เกิดความรู้อย่าง
จนบรรลุโสภาปัตติผล ครั้นแล้วได้ขอร้องขอบวช ครั้นบวชแล้วก็เจริญวิปัสณาพิจารณานามรูปจนบรรลุ
อรหัตผล⁴⁴

พระมหากัสสปะ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการศึกษาวิเคราะห์
พบว่า ท่านศึกษาสมาทานธุดงค์ 13 ข้อ จากพระพุทธเจ้ามาปฏิบัตินับตั้งแต่วันที่ออกบวช ท่านเป็น
ปุถุชนอยู่เพียง 7 วัน ในวันที่ 8 ก็ได้บรรลุอรหัตผล⁴⁵

พระวังคีสะ ได้ศึกษาวัตตังสาการกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานจากพระพุทธเจ้า จาก

⁴³ อญ. อฏฐก. 13/525/480.

ฐิติ อภิ อังสุลิมาล สขุททา ทิวญจ ปาเนสุ อสญฺญโถสิ
สขุเพสุ กุเศสุ นิธาย เทวตี ตสุมา ฐิติโก ทิวญฺฐิติสิ ฯ

⁴⁴ เถร. อ. 4 / 133.

เอวี เถโร... ปุทฺทงฺ อูปสมฺปนฺนญจ ลภิตฺวา วิปัสสมาย กุมฺมํ กโรปิโต อรหตุตํ ปุตฺวา... ฯ

กุใหม่เดิม ภาคผนวก ช., หน้า 172-174.

⁴⁵ เถร. อ. 4 / 323.

เดโรปิ พุทฺธานํ สมนฺตอกเขว เทรส อุตฺตฺถเน สมหาทย สุตฺตทิวสมฺมุตํ ปุทฺทงฺโน อโหสิ, อฏฐเม
ทิวเส สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตุตํ ปาปฺนิ ฯ

วัตตังสาการกรรมฐาน คือ กรรมฐานที่มีอาการ 32 อย่างในร่างกายเป็นอารมณ์ อาการ
32 อย่างนั้นประกอบด้วย หมะ ชน เล็บ หัน หันง เนอ เตม กระตูก เยื่อในกระตูก มาม หัวใจ ตับ
ทั้งผิด ไต ปอด ใส้ใหญ่ ใส้ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า สมอง น้ำคี่ เสมหะ เหนอง เลือด เหงื่อ มันทัน
น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไชข้อ มูลตร (ชุ. ชุ. 25/3/2.)

การศึกษาวិเคราะห์เห็นว่า ถิ่นใต้ศึกษากรรมฐานทั้ง 2 อย่างนั้นแล้ว ท่านก็ลงมือปฏิบัติด้วยการสาธยาย
อาการ 32 พร้อมกับเจริญวิปัสณาควบคู่ไปด้วย ไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตผล⁴⁶ ท่านบรรลุอรหัตผลด้วย
วิธีปฏิบัติแบบสมณะวิปัสณา

พระอสีต พระติสสเมตเตยยะ พระปุณณะ พระเมตตกุ พระโศตกะ พระอุปลิวะ พระมันทะ
พระเหมกะ พระโตเทยยะ พระกัปปะ พระชุตติทัตตี พระภัทราวุธ พระอุททะ พระโปสาละ พระโมฆราช
พระปิงคิยะ ทั้ง 16 รูปนี้ เจริญสมาธิเป็นสมัยของพระเจ้าพรหมทัตเจ้าชายและเดินทางมาเฝ้า
พระพุทธเจ้าพร้อมกัน ทุกท่านศึกษาธรรมจากพระพุทธเจ้าด้วยวิธีเดียวกันคือตั้งปัญหายุทธถาม และบรรลุ
อรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบเดียวกันคือแบบวิปัสณาว่าสมณะ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์หังต่อไปนี้

พระอสีต ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องโลกขุณฑลัม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "โลกอันลวิชชา
ห่อหุ้มไว้ โลกไม่แจ่มแจ้งเพราะความมอฆากต่าง ๆ เรากล่าวกันว่า เป็นเครื่องฉาบหาโลกไว้ ทุกข์
เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น... สติเห็นเครื่องกั้นกระแสในโลก นัตติตปิถกัณกระแสเหล่านั้น เสียได้ด้วยปัญญา"⁴⁷
ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาตามจน เกิดความรู้แจ้งโดยบรรลุอรหัตผล

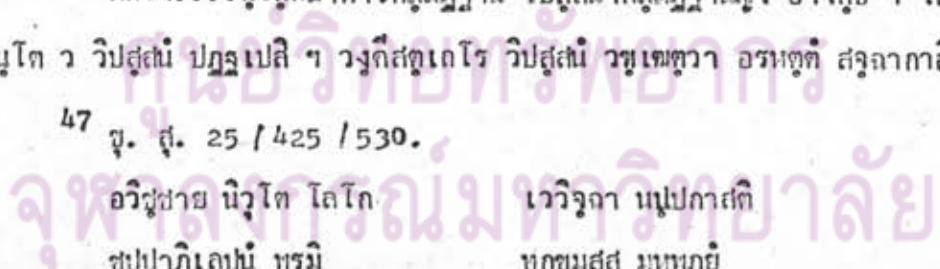
พระติสสเมตเตยยะ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องไตรลวงทัตหา เครื่องร้อยรัดในโลกนี้ไคยขุณฑลัม
พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ภิกษุเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้วประพฤติทรนเมจรรย ปราศจากทัตหา มีสติ
ทุกเมื่อ พิจารณาเห็นธรรมแล้ว ทัตภิสเสได้แล้ว... รุ่งสว่างทั้ง 2 (อดีตและอนาคต) ไม่ติดอยู่ในกาม"

⁴⁶ เถร. อ. 4 / 430.

ภควา... พุทฺธที่สาการณฺมธุรณํ วิปัสสนาณฺมธุรณญฺ อัจฺญิ ๙ โส พุทฺธที่สาการ
สฺสูตยาณฺโต ว วิปัสสนํ ปฏฺฐเปสิ ๙ วญฺเฐสฺส เตโร วิปัสสนํ วุฑฺฒเตวา อรหฺตฺติ สฺสุรฺกกาลิ ๙

⁴⁷ พุ. สฺ. 25 / 425 / 530.

อวิชฺชา นินฺโต โสโก เววิจฺจา นนฺเปกาสติ
ชฺรูปาภิเลสนํ พุทฺธิ พุทฺธมฺมสุส มหฺพญํ
ขานิ โสทานิ โลกสุมิ สติ เตสํ นินฺวารณํ
โสทานํ สํวรํ พุทฺธิ ปญฺญาเยเต ปิถิยฺเย ๙

กลาง (ปัจจุบัน) ค่ายปัญญา เรากล่าวสรรเสริญภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ ภิกษุนั้นชื่อว่าลวงทัฬหาเตระเรื่อง
ร้อยรัศมีในโลกนี้" ⁴⁸ ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจนเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

พระมงคลกะ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องใครข้ามชนชาติชราทุกถาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
"ผู้ใดไม่มีความกลัวในหวในโลกละไหน ๆ เพราะได้พิจารณาเห็นธรรมที่เที่ยงและหย่อนในโลก ผู้นั้นสงบแล้ว
ไม่มีความประหฤหิตชั่วอันจะทำให้ตัวตนเองถูกควั่นไฟ ไม่มีกิเลสอันกระทบจิต ไม่หวังอะไร เรากล่าวว่า
ผู้นั้นข้ามชนชาติและชราได้แล้ว" ⁴⁹ ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจนเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

พระเมตตกุ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องวิธีการละทุกข์คือชาติชราโสกะและปริเทวะในอภักภาณ
โศกทุกถาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

ท่านรู้จักสิ่งส่วนอย่างใดอย่างหนึ่งในส่วนเบื้องบน (อนาคต) ในส่วนเบื้องล่าง (อดีต) และ
แต่ในส่วนเบื้องขวางสถานกลาง (ปัจจุบัน) จงบรรเทาความเพิกขุเพิกขุและความยึดมั่นใน
ส่วนเหล่านั้นเสีย วิทยาตของท่านจะไม่เที่ยงคงอยู่ในภพ ภิกษุ... รุ่งแจ้งแล้ว เทียวไปอยู่ละความ

⁴⁸ ชุ. ส. 25./426 /531-532.

กาเมสุ พุทธุมจริยวา   วิตัญโห สทา สโต
สงฺขาย นิทฺตฺโต ภิกฺขุ   ทสฺส โน สฺมุติ อิญฺชิตา
โส อุมฺตมภิกฺขุชย   มชฺเฒ ฆญฺจตา น ลิงฺปติ
ตํ พุทฺธิ มหาปุริโสติ   โส อธิ สิทฺถนิมฺจจลา ฯ

⁴⁹ เรื่องเคี้ยวกัน

สงฺขาย โลกสูมิ ปโรปราณี
ยสฺสสิขฺชิตํ นตฺถิ กุญฺจิ โลกเก
สฺมุโต วิธูโม อนิโฆ นิราโส
อตาริ โส ชาติชฺรญฺจ พุทฺธิ ฯ

ก็ว่ามันของเราได้ แล้วสิ่งละทุกข์คือชาติชราโสภะปริเหวะได้⁵⁰

ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจนเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

พระโศกณะ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องธรรมเครื่องระงับกิเลสขุณฑลตาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ท่านจงรู้ซึ่งส่วนอย่างไรอย่างหนึ่ง ทั้งในส่วนเบื้องบน (อนาคต) ทั้งในส่วนเบื้องล่าง (อดีต) แต่ในส่วนเบื้องขวางสถานกลาง (ปัจจุบัน) ท่านจงรู้แจ้งสิ่งนั้นว่า เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก อย่างนี้ อย่าได้ทำความอยากเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย"⁵¹ ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจนเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

พระอุปสีวะ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องภาวะของบุคคลผู้บรรลุอรหัตผลขุณฑลตาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ท่านผู้ถึงความตั้งอยู่ไม่โดยขมไม่มีขนาด ไม่มีกิเลสมีราคาเป็นต้นอันเป็นเหตุให้ชนทั้ง-หลายผูกถึงท่านได้ เมื่อท่านถอนธรรมได้ทั้งหมดก็ชื่อว่าถอนทางแฉ่งด้วยคำได้ทั้งหมดด้วย"⁵² ท่านเจริญ

50 พุ. ส. 25./428 /535.

ยงฺกิญฺจ สุมฺปนฺนาสึ
อุทฺธํ อโธ ทิริญฺจาปิ มชฺฐเต
เอเตสุ นนฺทญฺจ นินเวสญฺจ
ปมฺชชฺช วิทฺธฺยานํ ภเว น คฺกฺกุญฺเ
เอววิหารํ สโต อปุมฺทฺโต
ภิกฺขุ จรํ วิทฺธฺวา มฺมายิตานิ
ชาติชฺร โสภปริทฺทญฺจ
อิธเว วิทฺธฺวา ปชฺเหยย ทฺตฺถ... ฯ

51 เรื่องเดียวกัน, หน้า 537.

ยงฺกิญฺจ สุมฺปนฺนาสึ
อุทฺธํ อโธ ทิริญฺจาปิ มชฺฐเต
เอว วิทฺธฺวา สฺสโตติ โลเก
ภากาย มาภาสึ ทฺตฺถ ฯ

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 539.

อตุณฺนคตฺตฺสํ น ปมาตฺตฺตฺติ
สฺมฺพฺเหสุ อมฺเมสุ สุมฺพฺเตสุ

เขน นํ วชฺชฺชํ ตํ ตฺสํ นตฺติ
สมฺพฺเตตา วาทปถาปิ สฺมฺพฺเต ฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

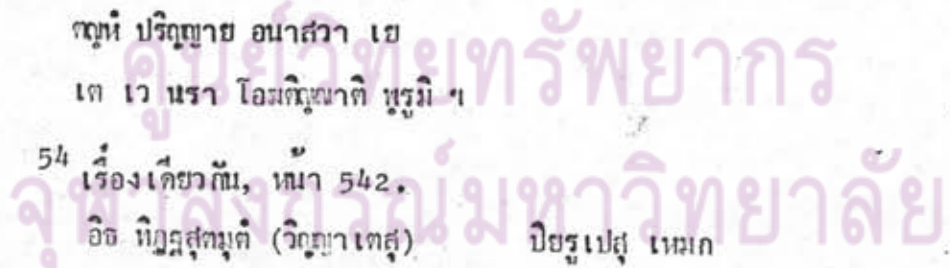
พิจารณาตามจนเกิดความรู้แจ้งใจบรรลอรหัตผล

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
"เราไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายอันชาติและชราห่อหุ้มไว้แล้ว แต่เรากล่าวว่า คนเหล่าใดในโลก
นี้ละเสียซึ่งรูปที่เห็นได้แล้วก็ ละเสียซึ่งเสียงที่ฟังได้ก็ ละเสียซึ่งกลิ่นที่ดมได้ก็ ละเสียซึ่งรสที่ลิ้มได้ก็ ละเสียซึ่งสัมผัสที่สัมผัสได้ก็
ห่อหุ้มไว้ด้วยกิเลสแล้ว ห่อหุ้มด้วยอวิชชาแล้ว คนเหล่านั้นแลชื่อว่าโอรหัตแล้ว"⁵³ ท่านเจริญวิปัสสนา
พิจารณาตามจนเกิดความรู้แจ้งใจบรรลอรหัตผล

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
"คนเหล่าใดรู้ทั่วถึงบทอันนิพพาน อันไม่เต็มเปรม เป็นที่บรรเทาจันทราคะคือความพอใจรักใคร่
ในรูปที่ไต่เห็น เสียงที่ไต่ยิน และสิ่งที่ไต่ทราบ อันน่ารัก ณ ที่นั้น เป็นผู้เสียสละ เห็นธรรม ด้วยกิเลสได้แล้ว
คนเหล่านั้นสงบระงับแล้ว มีสติ ชำระจิตหาอันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้แล้ว"⁵⁴ ท่านเจริญ
วิปัสสนาพิจารณาตามจนเกิดความรู้แจ้งใจบรรลอรหัตผล

53 พุ. ส. 25 / 431 / 541.
นาคี สหุเท สมณพราหมณา เส
ชาติชราช นินวตติ พุริมิ
เยสสิ ทิฏฐี วา สุตี วา มุตตี วา
สีลพุทตี วาปิ ปหาย สหุเท
อนกรุปมุปี ปหาย สหุเท
กุกุหิ ปริตฺถาย อนาสวา เย
เต เว นรา โอมติฏฐาติ พุริมิ ฯ

54 เรื่องเดียวกัน, หน้า 542.
อิธ ทิฏฐสุตฺตมุตตี (วิฏฐาเตสุ) ปิยธูปะสุ เหมก
กุกุหิ ปริตฺถาย อนาสวา เย นินฺพพานปทฺทวสุตตี
เอตฺทพฺพาย เย สตา ทิฏฐธมฺมาภินินฺพุตตา
อุปสมฺมุตตา จ เต สตา ทิฏฐา โลเก วิสฺตฺตติกั ฯ

พระโต เทชยะ โคตงปัญหาวาคัยเรื่องใคร เป็นมณีทุกถาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ผู้ใด
 ไม่มีกามทั้งหลาย ไม่มีศัตถหา และข้ามความสงสัยใดแล้ว ผู้นั้นย่อมไม่มีความหลุดพ้นอย่างอื่นอีก... ผู้นั้น
 ไม่มีความปรารถนาและไม่เป็นผู้ปรารถนาอยู่ด้วย ผู้นั้น เป็นคนมีปัญญา มีใจ เป็นผู้ปรกคิกกำหนดด้วยปัญญา
 อยู่ด้วย ท่านจงรู้จักผู้ว่าเป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวลใจของขู่แล้วในกามและภพแต่อย่างนี้"⁵⁵ ท่าน
 เจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลอรหัตผล

พระกัปปะ โคตงปัญหาวาคัยเรื่องใครไม่เดินไปในทางของมารทุกถาม พระพุทธเจ้าตรัส
 ทอบว่า

เราจะบอกธรรมอื่น เป็นที่พึ่งของขุนทงหลายผู้สิ้นชราและมรณะครอบงำแล้วให้แก่ท่าน เหมือน
 บอกที่หมู่ให้แกชมนทงหลายผู้อยู่ในทามกลางสำครคราว เกิดกลืนมีภัยใหญ่ ธรรมชาติไม่มีเครื่อง
 กังวลไม่มีความดีมณันเป็นที่พึ่ง หาใช่อย่างอื่นไม่ เราเรียกทงอื่น เป็นที่สิ้นไปแห่งชราและ
 มรณะวานิททาน ชนเหล่าใดรู้มิตทานมณแล้ว มีสติเห็นธรรมตบิเลสใดแล้ว ชนเหล่านั้นไม่อยู่
 ใต้อำนาจของมาร ไม่เดินไปในทางของมาร⁵⁶

ท่าน เจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลอรหัตผล

พระชุกกัณเฑ โคตงปัญหาวาคัยเรื่องท้ออย่างไรจึงจะไม่ไปสู่อำนาจของมัจจุราช พระพุทธเจ้า

55 ชู. ส. 25 / 433. / 543.

ยสุมี กามา น วสนุติ	ทพหา ยสุส น วิชชติ
กตงกตา จ โย ทิตฺตโต	วิโมกฺโข ทสุส นاپโร ฯ

56 เรื่องเถชาตม, ทมา 544.

มชฺเช สรสุมี ทิตฺตติ	โอเร ชาเต มททกเย
ชรามจุรูปเรทานิ	ทีป ปชฺฐุมิ กนฺน เต
อภิกฺขณิ อนาทานิ	เอตํ ทีปิ อนาปรี
นิพฺพานิ อิติ นํ พุทฺธิ	ชรามจุรูปริชฺชช
เอทททฺชชเย เฮ สตา	ทิตฺตมฺมาภินิพฺพุตา
น เต มารวสานุตา	น เต มารสุส ปฏฺฐสุ ฯ

ตรัสตอบว่า "เมื่อปราศจากความยินดีในนามรูปแล้ว โดยประการทั้งปวง อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ไปสู่อำนาจของมัจจุราชย่อมไม่มีแก่ท่าน"⁵⁷ ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

พระภัทราวุธ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องท้าวอย่างไรมารจึงไม่ติดตามทูลถาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

หมู่ชนควรจะนำออกเสียซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องกัณฑ์ทั้งปวงในส่วนเบื้องบน เบื้องต่ำ และในส่วนเบื้องขวางสถานกลางไหล้นแข็ง เพราะวาสัตว์ทั้งหลายย่อมกัณฑ์สิ่งใด ๆ ในโลก มารย่อมติดตามสัตว์ใด เพราะสิ่งนั้นแต่ละ เพราะเหตุนี้ ภิกษุเมื่อรู้จักอุบายเล็งเห็นหมู่สัตว์ติดของอยู่แล้วในวิภังค์อันเป็นดวงแห่งมารณา เป็นหมู่สัตว์ติดของอยู่แล้วเพราะการกัณฑ์กันทั้งนี้ ทั้งเป็นหมู่สัตว์ ไม่กัณฑ์เครื่องกัณฑ์ในโลกทั้งปวง⁵⁸

ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

พระอุททะ ได้ตั้งปัญหาว่าด้วยเรื่องท้าวอย่างไรวิฤตญาณจึงจะดับทูลถาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "เมื่อบุคคลไม่เพิกเฉยเวทนาทั้งภายในและภายนอก ระลึกรู้กันอย่างนี้เที่ยวไปอยู่ วิฤตญาณจึงจะดับ"⁵⁹ ท่านเจริญวิปัสณาพิจารณาทตามจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล

57 พุ. ส. 25 / 435. / 544.

สัพพโส นามรูปสุมี   วัตเตสสุส พุราหุณ
 อาสวาสสุส น วิชฺชนติ   เยหิ มจฺจุวสฺส วเช ฯ

58 เรื่องเดียวกัน, หน้า 545.

อาทานคฺคฺหิ วินเขต สัพพ
 อหุธฺ อโธ ทิริชฺญาปิ มชฺเฒ
 ยํ ญฺหิ โลกสุมี อุปาทินฺนติ
 เตเนว มาโร อเนสฺติ ชนฺตุ
 คสมฺมา ปชานํ น อุปาทิเขต
 ภิกฺขุ สโต ภิกฺขุณํ สัพพโลก
 อาทานสฺส เต อิติ เปตฺตมาโน
 ปชํ อิมํ มจฺจุเชยฺยํ วิสฺตติ ฯ

59 เรื่องเดียวกัน, หน้า 547.

อหุทฺตคฺคฺชฺย หิหฺวธา จ   เวทนี นาทินนุทโต
 เหวํ สตฺสฺส จรโต   วิฤตฺตานิ อุปฺรชฺชนติ ฯ

พระโปสาละ โคตงปัญหาวาคัยเรื่องวิธัควรณะมนำบุคคลผู้ใดอาภิวัจญายตนสมาบัติอย่าง-
ไรทุกถาม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "บุคคลทราบซึ่ควาอาภิวัจญายตนสมาบัติมีความ เกลือกเขลินเป็น
เครื่องผูกไว้อย่างนี้แล้วพิจารณาให้แน้มแจ้งในอาภิวัจญายตนสมาบัตินี้ ความรู้อย่างนี้ของพราหมณ์นั้น
ผู้อยู่จบพรหมจรรย์จัดเป็นความรู้อันดองแต่"⁶⁰ ทานเจริฎวิปีสัสนาพิจารณาตามจน เกิดความรู้แจ้งได้
บรรลอรหัตผล

พระโมฆราช โคตงปัญหาวาคัยเรื่องบุคคลพิจารณาเห็นโลกเป็นอย่างไรจึงจะมอง
ไม่เห็น พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ทานจง เป็นผู้เสีตีทุกเมื่อพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง
เปล่าเกิด บุคคลเมื่อตอนความเห็นว่า เป็นอิตตาเสียได้ ก็จะมี เป็นผู้ขามทนมีจรัราชโคตยอาการ
อย่างนี้ บุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้มีจรัราชยอมมองไม่เห็น"⁶¹ ทานเจริฎวิปีสัสนาพิจารณาจน
เกิดความรู้แจ้งได้บรรลอรหัตผล

พระปิงคิยะ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาติให้ทานทุกถามปัญหาเป็นคนสุดท้าย การที่ทรงทำเช่นนั้น
ก็เพราะทรง เห็นว่าทานชรามากและเดิมทางมาไกล พระองค์จึงทรงให้โอกาสทานโคตยพักผ่อนอย่างเต็ม
ทีก่อน ครั้นพักผ่อนเต็มทีแล้ว ทานก็โคตงปัญหาวาคัยเรื่องท้าวอย่างไรจึงจะละชาติชราได้เด็ดขาด
พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ชนทั้งหลายได้เห็น เหล่าสัตว์ผู้เดือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลายแล้วยังประมาท
อยู่ถ้อยมอยยชัย เพราะรูปทั้งหลาย ปิงคิยะ ทานจงไม่ประมาทละรูปให้ได้เพื่อจะไม่ต้องเกิดอีก"⁶² ทาน

60 พุ. ส. 25 / 438 / 548.

อาภิวัจญายสมาบัติ	นบุทิสญโทชนัน อิติ
เอเว เมว อภิวาย	ตโต ตตล วิปัสสตี
เอเว ญาณ กถึ สุตตี	พุราหมณสุส วุสัสมโต ฯ

61 เรื่องเดียวกัน, หน้า 549.

สุตญโต โลกั อเวทญสุส	โมฆราช สทา สโต
อตุทานุภิกขี อูหจจ	เอเว มจจุตโร สียา
เอเว โลกั อเวทญนุต	มจจุราชาน น ปัสสตี ฯ

62 เรื่องเดียวกัน

ทีสุวาน รูเปสุ วิทญุมาเน	รูปนุติ รูเปสุ ชนา ปมุตตา
ตสุมา ทวี ปิงคิยะ อูปมุตโต	ชหสุส รูปี อูปนพุกวาย ฯ

เจริญวิปัสณาภิچارณาตามเจนไภยรรลุนาตามิผล

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ท่านเป็นเพียงรูปเดียวใน 16 รูปที่พึ่งพระพุทธรูปเจ้าศรีสวามิภักดิ์แล้วไภยรรลุนาตามิผลไม่ถึงขั้นอรหัตผล การที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะถูกความวิตกกังวลถึงพราหมณ์หาวิธีผู้อาจารย์เกิดขึ้นชั้วขวางเป็นระยะจึงทำให้จิตไม่สงบถึงขั้นขู่แจ้งไภยรรลุนาตามิผล ต่อมาภายหลังภายหลังไภยรรลุนาตามิผลแล้ว ท่านจึงเดินทางกลับไปหาพราหมณ์หาวิธีและแสดงธรรมให้ฟัง ระหว่างนั้นพระพุทธรูปเจ้าทรงทราบว่าท่านมีอุปนิสัยแก่กล้าจึงตรัสสอนว่า "พระวัคคิ พระภทราวุธ และพระอาฬวีโคดม ต่างมีศรัทธาอันอมลง (ไภยรรลุนาตามิผลด้วยศรัทธาอุระ) ฉันทโค เมทานกัจจนอมศรัทธาหลง ฉันทัน ปิงคิยะ เมื่อท่านอมลงด้วยศรัทธาปรารภวิปัสณาโดยมิเป็นศรัทธาลังขารังปวงไม่เที่ยง ก็จักถึงนิพพานอันเป็นฝั่งตรงข้ามกับวัฏฏะซึ่ง เป็นบ่วงแห่งมัจจุราช"⁶³ ท่านเจริญวิปัสณาภิچارณาตามที่พระพุทธรูปเจ้าศรีสวามิภักดิ์แล้วเกิดความรู้แจ้งไภยรรลุนาตามิผล

พระวัคคิ ไภยรรลุนาตามิผลด้วยปราโมทย์รรลุนาตามิผล บรลุนาตามิผลด้วยวิปฏิบัติแบบวิปัสณาภิچارณาตามิผล ท่านหลงใหลในพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้าถึงขั้นละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรม พระพุทธรูปเจ้าศรีสวามิภักดิ์เห็นท่านอยู่เสมอให้เกิดการเห็นวาทะการอันจะเน่าเนือของพระองค์และศรีสวามิภักดิ์ให้มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมเพราะเมื่อใดเห็นธรรมก็เท่ากับว่าใดเห็นพระองค์⁶⁴ แต่ว่าท่านไม่ใส่ใจยังคงทำตนอยู่

ขณะที่กำลังนั่งฟังพระพุทธรูปเจ้าศรีสวามิภักดิ์ไภยรรลุนาตามิผลแล้วเกิดปิติและเสียดายแทนพราหมณ์หาวิธีที่ไม่ได้มาพึ่งพระพุทธรูปเจ้าแสดงธรรมด้วยตนเอง ความรู้สึกเสียดายตนเองก็กลายเป็นความวิตกกังวลซึ่งเป็นอุปสรรคให้ท่านไภยรรลุนาตามิผลเพียงแต่ขั้นอนาคามีผล

63 ชุ. ส. 25 / 443 / 553.
ชดา อหุ วุคคิ มุคคิสหุโธ
ภทราวุโธ อาฬวีโคตโม จ
เอวเมว ตวมปิ ปมุตจสุสสุ สหุโธ
กมิสุสสิ ปิงคิยะ มจจุเชยฺยสุสสิ ปารี ฯ

64 ธ. อ. 7 / 85.
โย โช วุคคิ ธมฺมํ ปสุตฺติ โส มํ ปสุตฺติ โย มํ ปสุตฺติ โส ธมฺมํ ปสุตฺติ ฯ

เหมือนเดิม พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ให้ท่านเกิดสังเวทิจึงทรงขับไล่ ท่านเสียใจมากจึงไป
ทหาจะกระโดดเขามาตัวตาย พระพุทธเจ้าทรงติดตามดูการกระทำของท่านอยู่ตลอดเวลา ครั้นทรง
เห็นจะฆ่าตัวตายจริง ๆ จึงทรงปรากฏพระองค์ให้เห็นพร้อมทั้งตรัสเรียกชื่อท่านแล้วตรัสสอนว่า "ภิกษุ
ผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้ามากด้วยปราโมทย์จึงบรรลุทางอันสงบสุขซึ่งเป็นที่ดับสังขาร"⁶⁵
จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านเกิดปิตุชนมาที่ที่ใดในพระพุทธเจ้าตรัสเรียกและเกิดกำลังใจจึง
ได้ตั้งสติเจริญวิปัสสนาพิจารณาทมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ครั้นขณะใดแล้วก็ได้เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุ
อรหัตผล⁶⁶

พระหาภิยะ ได้ฟังธรรมเรื่องรูทั้นวิฑูญาณ 6 บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ
ท่านเป็นพระอัสสัมภาสาวกเพียงรูปเดียวที่เป็นชราวาส มีเรื่องเล่าถึงการบรรลุธรรมของท่านไว้ว่า
ท่านรับร้อนเดินทางไกลจากบ้านเกิดมาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยเกรงว่าจะตายเสียก่อนมิทันได้เห็น มาพบ
พระพุทธเจ้าขณะเสด็จเที่ยวบิณฑบาตอยู่ใน เมืองสาวิตถ์จึงทูลขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง ท่านทูลขอถึง
3 ครั้ง พระพุทธเจ้าจึงทรงยอมแสดงธรรมให้ฟัง จากการศึกษวิเคราะห์เห็นว่า การที่พระพุทธเจ้า
ไม่ทรงแสดงธรรมให้ฟังทันที เป็นเพราะทรงเห็นว่าท่านยังมีร่างกายอ่อนเพลียเพราะเดินทางมาไกล และ
จิตใจก็ไม่สงบพอเพราะความตั้งใจเกินไปที่เฝ้าพระองค์ ดังนั้น จึงทรงดวางเวลารอให้ท่านมีความพร้อม
ทั้งทางร่างกายและจิตใจก่อน⁶⁷ ครั้นทรงเห็นว่าท่านพร้อมแล้วจึงตรัสสอนความว่า

65 ชุ. ธ. 25 / 35 / 66.

ปาโมชชทฺทฺโถ ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสนเ
อธิจฺจุเล ปถํ สฺมุติ สงฺฆารูปสมํ สฺมุติ ฯ

66 ธ. อ. 7 / 86.

โส ทสฺสโถ เม ทิฏฺฐเ อเหตี จ อวฺหานํ ลพฺพนฺติ หลวปฺปิตี อูปฺปาเนตฺถวา... สุตฺตารา
วุตฺตกาถํ อวฺชฺเชนฺโต... ปิตี วิฑฺฒนฺเกตฺถวา สมฺ ปฏฺฐิสมฺภิทาหิ อรหฺตํ ปชฺชา... ฯ

67 ธ. อ. 4 / 101.

เอวํ กิรฺสูส อโหสิ อิมฺสูส มํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย สกฺกสรีริ ปิตฺธิยา นิรฺมุตฺริ อชฺชฺชฺชฺชฺชํ โหตี,
หลวปฺปิตีเวโต ธมฺมํ สุตฺตวาปิ น สุตฺติสฺสูสตี ปฏฺฐิวิฑฺฒิตฺถํ มชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
สตีถํ มชฺช
ยถาจิตฺต ออนุตฺตรวิฑฺฒิ ฐิตฺโต ว... ธมฺมํ เภเสสิ ฯ

ทหาหิยะ เธอทั้งศึกษาไว้อย่างนั้นว่า เมื่อเราเห็น จักเป็นสักแต่ว่าเราเห็น เมื่อเรา
ได้ยิน จักเป็นสักแต่ว่าเราได้ยิน เมื่อเราทราบ จักเป็นสักแต่ว่าเราทราบ เมื่อเรา
จักเป็นสักแต่ว่าเรารู้ ทหาหิยะ เมื่อใดแล เมื่อเธอเห็น จักเป็นสักแต่ว่าเธอเห็น เมื่อ
ได้ยิน จักเป็นสักแต่ว่าเธอได้ยิน เมื่อเธอทราบ จักเป็นสักแต่ว่าเธอทราบ เมื่อเธอ
จักเป็นสักแต่ว่าเธอรู้ เมื่อนั้น ตัวเธอก็ไม่มี ทหาหิยะ เมื่อใดที่ตัวเธอไม่มี เมื่อนั้นตัวเธอ
ยอมไม่มีทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า ทั้งในระหว่างโลกทั้ง 2 นี้แต่ละคือที่สุดแห่งทุกข⁶⁸

ทหาหิยะทั้งพร้อมทั้งเจริฏวิปัสสนาพิจารณาทตามจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผลอยู่กลาง
ถนนนั่นเอง⁶⁹

พระอุปัชฌาย์ ได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสแนะนำให้พิจารณาหาชาวที่เพื่อนฝูงมีสภาพคล้ายจิต
ห่านบรรลุธรรมแล้ววิธีปฏิบัติแบบสมณะผู้วิปัสสนา เรื่องการบรรลุธรรมของท่านมีกล่าวไว้ใน อัมม-
ปัทมสูตร ว่า

เข้าวันบรรลุอรหัตผลนั้น ท่านถูกพระมหาบัณฑิตผู้ช่วยขับไล่ให้เสีย เพราะตลอดเวลา
4 เดือนท่านท่องจำตาตาไม่ใคร่เลยแต่แทนเหตุนี้ ท่านเสียใจมากจึงไปจะสัก พระ-
พุทธเจ้าโตเสด็จมาปลอมและพาท่านไปเฝ้าอุปัชฌาย์ที่นั่นแล้วทรงประทานผาขาวให้
ผู้หนึ่ง ทรงสอนให้ท่านนั่งมองดูดวงอาทิตย์กลางลุมผาขาวกลางพร้อมทั้งนั่งบริกรรม
ว่า ผาเส็ดผืน ผาเส็ดผืน⁷⁰

⁶⁸ ชู. ส. 25./ 49./ 83.

ตสุภา ทิน เต ทหาหิยะ เอวํ สิกขิตพฺพํ ฌินฺธุ ฌินฺธุมฺหุตํ ภวิสฺสตี สุเต สุตมฺหุตํ ภวิสฺสตี
มฺเต มุตมฺหุตํ ภวิสฺสตี วิชฺชาเต วิชฺชาตมฺหุตํ ภวิสฺสตี เอวตฺถิ เต ทหาหิยะ สิกขิตพฺพํ ฯ ยโต โข เต
ทหาหิยะ ฌินฺธุ ฌินฺธุมฺหุตํ ภวิสฺสตี สุเต สุตมฺหุตํ ภวิสฺสตี มฺเต มุตมฺหุตํ ภวิสฺสตี วิชฺชาเต วิชฺชาตมฺหุตํ
ภวิสฺสตี ตโต ชฺวํ ทหาหิยะ นตฺถิ ยโต ชฺวํ ทหาหิยะ เนวตฺถิ ตโต ชฺวํ ทหาหิยะ เนวิส น นุรํ น อุกฺขมฺหุตเร
เอเสวญฺโต พุทฺธสฺสชาติ ฯ

⁶⁹ อ.จ. อ. 1 / 306 .

โส ปิ เทสฺมาปรีโยสาเน อมฺตรวีถิยํ ฐิตฺวา เทสฺมานุสาเรน ญฺาตี เปเสตฺวา...
อรหุตํ ปาณฺธิ ฯ

⁷⁰ ธ. อ. 2 / 81-82.

โสปิ ปุทฺธิชฺวา ทฺมุโธ อโหสิ ฯ ... แฉก คากัด จฺฐมิ มาเสหิ อุกฺกมฺหิตุํ นาสถฺติ ฯ
อด นํ มหาปฺมุดโก ... วิหารา นิกฺกมฺหิตฺติ ฯ โส ปุณ ทิวเส ปาโตว วิทฺถมิตุํ ปายาสี ฯ สตุถา ปจฺจุส-
กาเลเชว โลกํ โวลโณโต อิมิ การตํ ทิสฺวา ปฺรุมตฺรํ กฺมฺชฺวา... อาหยา กฺมฺชฺวา กฺมฺชฺวณฺนิปฺมุเช
นีสฺสาเปตฺวา จฺฐมฺมุดกํ ปฺรตฺถาภิมุโข พุทฺธา อิมิ ปิโลคิกํ รัชฺชโรตฺถํ รัชฺชโรตฺถนฺนฺติ ปริมฺชฺวญฺโต อีเชว โทเทหิ
... ปรีสุทฺธํ ปิโลคิกํ พฺทฺวา... ฯ

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า วิถีปฏิบัติดังกล่าวถูกอุปนิสัยของท่าน เพราะเมื่อถูกไป ๆ ฝ้านั้นก็เริ่มสปรกทีละน้อย จนมีสภาพเหมือนผ้าเช็ดหน้าขาว ในขณะที่เคี้ยวกันญาติของท่านก็แก้ผ้าขึ้นตามลำดับจนทำให้ท่านเองเห็นความสิ้นความเสื่อมของสังขารไร้จักเจน ท่านพิจารณาเปรียบเทียบจิตเหมือนผ้าขาวซึ่งเกิดที่สะอาดแต่มาสปรกไปเพราะอาศัยร่างกายเองจึงแสดงให้เห็นว่าเป็นของไม่เที่ยง ท่านพิจารณาอยู่อย่างนั้นจนกระทั่งจิตสงบบรรลุญาณ ออกจากท่านแล้วก็อาศัยท่านนั่นเองเป็นพื้นฐานเจริญวิปัสณาต่อไป ท่านเจริญสมณะสลักับวิปัสณาอยู่อย่างนั้นจนเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล⁷¹

พระโสณโกสิวิสะ ได้ฟังวิธีประกอบความเพียร บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสณาว่าสมณะท่านบำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งเครียด ปรมัตถที่ปมและมโนรูปที่เลาถึง การบำเพ็ญเพียรของท่านไว้ว่า

ท่านบำเพ็ญสมณธรรมอยู่อย่างเคร่งเครียดช่วยการขึ้นกับเค็นจรงกรมเท่านั้นจนฝ่าเท้าวมก็ยังไม่ทอดออย ท่านดูแลช่วยการเจริญเวทนาอุปัสมาคือพิจารณาความเจ็บปวดเป็นอารมณ์แต่ก่อนว่าจะเกินไม่โต ท่านก็ยังดูแลบำเพ็ญเพียรจนมือเท้าและเขาแตกเลือกไหลนองแตกไม่บรรลุธรรมชนิดเลยจึงเริ่มรู้สึกทอดออย พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเสด็จไปตรัสสอนโดยตรงเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมว่าเป็นเหมือนการซึ่งสายพิณ⁷²

⁷¹ เกร. อ. 3./327.

ตสุส ทํ ปิโลกิณฑุทํ ปริมชฺชนตสุส กิลิณฺฐํ อโหสิ ฯ ปุณ ปริมชฺชนตสุส อุกฺขลปิรฺนุญจนสทิสฺสีชาตํ, โส ญาณสุส ปรีปกุกฺกุตตา เอวํ จินฺนเตสิ อิทํ โจรสฺสกณฺฑุทํ ปกตฺติยา ปรีสุทฺธํ, อิมํ อูปาทินฺนทสฺสริ นิสฺสุสาช กิลิณฺฐํ อุกฺกุตตา ชาตํ ตสุมา อนิจฺจํ ยตาเปตํ เอวํ จิตฺตมฺปิติ ชชวชฺ ปรุณฺนเปตฺวา ตสุมีเขว นิมิตฺเตเต ฅานานิ นินฺทเหตุเวทวา ฅานปาทกํ วิปัสฺสนํ ปรุณฺนเปตฺวา...อรหฺตฺตํ ปาณฺนิ ฯ

⁷² เกร. อ. 3./392.; อญ. อ. 1./257.

ฐานจฺจนเมว อธิฏฺฐาช ปธานมกาลี ฯ ตสุส สฺฐุมาลานํ ปาททลานํ อนุตเรหิ โผตา อุกฺกฺฐาช มิชฺชิสฺสุ ฯ จฺจนโม เอกโลหิโต ว อโหสิ ฯ ปาเพสุ อวณฺเฑสุ ชฺชุนฺนเทหิ หุตฺเทหิ วายมิทฺวา จฺจนมฺติ ฯ เอวํ วิริยทฺทหํ กโรนฺนุโตปิ โอบาสมฺมุตฺติปิ นินฺทเหตุเตตฺถ อสฺสโกนฺนุโต จินฺนเตสิ...อิหํ โช ปุณ เอวํ วาณฺนุโต มตฺถํ วา ผลํ วา อูปฺปาเหตุํ น สฺสโกมิ...กํ เม ปุทฺทชฺชชย ทัณฺยาววตฺติทฺวา โภเค จ ญฺชิสฺสุสามิ ปุทฺธานิ จ กริสฺสุสามิติ ฯ ตสุมี สมฺเข สฺสุตฺวา เกรสุส วิตฺถกํ ญฺชุตฺวา...ตฺตฺต ญฺชุตฺวา เกร วิโฆวาทเน โอวาทิตฺวา.....ฯ

พระมหาจุนทะ ศึกษาวิธีการเจริญวิปัสณาจากพระสารีบุตรผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ บรรลุอรหัตผล ด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสณาว่าสมณะ จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ครั้นได้รับการสอนจากพระสารีบุตร แล้วท่านก็เจริญวิปัสณาหากเพียรพยายามจนรู้แจ้งใ้บรรลุอรหัตผลด้วยเวลาไม่นาน⁷⁶

พระขิรวนโยเรวตะ ศึกษากรรมฐานจากพระอุปัชฌาย์ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะ ว่าวิปัสณา จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ครั้นเรียนกรรมฐานแล้วท่านก็เข้าไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าไม่ตะเคียนหนึ่งไม้ไกลจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ภายในพรรษาแต่ท่านยังไม่บรรลุอรหัตผล เพราะจิต ฟุ้งซ่าน เนื่องจากไม่ได้อาหารที่เกอสมุนต่อสุขภาพได้กินแต่อาหารชนิดเดียว แต่ครั้นออกพรรษาแล้วท่าน ยังผู้ข่มจิตบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในที่เดิมมันเองจนจิตสงบ ท่านอาศัยความสงบนี้ เป็นพื้นฐานเจริญวิปัสณา จนเกิดความรู้แจ้งใ้บรรลุอรหัตผล⁷⁷

พระราคะ ศึกษาธรรมจากพระสารีบุตรผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบ วิปัสณาว่าสมณะ จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ระยะที่บวชในบั้นจิตของท่านไม่สงบ เพราะได้อาหาร ไม่พอฉันในแต่ละวัน เนื่องจากเป็นพระใหม่ซึ่งต้องนั่งบนอาสนะท้ายสุดในเวลาฉันอาหารในโรงฉัน อาหารจึงไม่ค่อยเหลือถึงท่าน พระสารีบุตรทราบความลำบากของท่านในข้อนี้จึงแก้ปัญหาคด้วยการหาจาริก

⁷⁶ เถร.อ. 2./163.

โส วยบุชโต ธมฺมเสนาปติ อุนฺนฺนทิวา ทํ นิสฺสาช วิปัสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา ทญฺเฐนโต วายมฺภูโต น จิริสฺเสว ทสิทฺฐิตฺถุ อโหสิ ฯ

⁷⁷ อญ. อ. 1./245.

อด นํ ปริปุณฺณาสฺสํ อุนฺนฺนปาทฺตฺวา กุมฺภฏฺฐานเ โยชฺชิสฺส ฯ เถโร กุมฺภฏฺฐานํ ทเหตฺวา อัจฉริยฺปชฺชฺชาชานํ อวิทฺฐเร ฐานเ วุตฺตปฺปการํ ขิรวนํ ปวิสิทฺฐวา สมนฺธมฺมํ กโรติ ฯ ตสฺส อรหฺตฺตํ อุนฺนปฺตฺวา ... วายมฺภูตฺสฺเสว ทโย มาสา อติกฺกมฺภา สฺสุมฺภลสฺสฺสฺสฺสฺส ลฺลขโภกนํ กุมฺภฏฺฐิตฺถุ จิตฺตํ เปตํ นาโหสิ กุมฺภฏฺฐานาติมุขํ นาคตํ ฯ โส เตมาสฺสจฺเจเน ปวาเรตฺวา วุตฺตวสฺสโส ว หุตฺวา ตสฺมึเชว ฐานเ สมนฺธมฺมํ กโรติ ฯ ตสฺส สมนฺธมฺมํ กโรตฺสฺส จิตฺตํ เอกคฺคิตฺ อโหสิ ฯ โส วิปัสฺสนํ วชฺเชตฺวา อรหฺตฺตํ ปาปฺนิ ฯ

ไปยังที่ต่าง ๆ จึงทำให้ท่านได้อาหารพอล้ม เมื่อท่านมีร่างกายแข็งแรง จิตก็เริ่มสงบ ประกอบกับได้ พระสารีบุตรคอยพำส่อนอยู่เบื้อง ท่าน เป็นคนว่าง่ายปฏิบัติตามที่พระอุปัชฌาย์พำส่อนทุกประการขจรวิจิตรวิเศษมาอยู่ไม่นานก็ เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล⁷⁸

พระลกุณทกัทธิยะ ไกล่ใจโหวาจากพระสารีบุตร บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนา นำสมณะ จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านบรรลุอนาคามีผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะนำวิปัสสนา ปรวัติที่เป็นีกกล่าวถึงการบรรลุธรรมชั้นของ ท่านไว้ว่า วันนั้นเป็นวันมีเมฆคร่ำครึเล่น ทักษิณางหนึ่งนั่งรถ ไปกับพราหมณ์คนหนึ่ง นางเห็นท่านตัว เล็กแล้วอิจฉาไม่ไ้ใจจึงหัวเราะจนเห็นทัน พระเถระกำหนัดเอา กระบอกน้ำของนาง เป็นอารมณ์เจริญภาวนแล้วท้าวานนั้นให้ เป็นบาทสำหรับเจริญวิปัสสนาต่อไปจนได้บรรลุ อนาคามีผล⁷⁹ ต่อมาท่านเจริญกายสทาศีสื่อตั้งสติพิจารณาอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายพร้อมทั้ง การเคลื่อนไหวอริยาบถ เป็นอารมณ์และวันหนึ่งได้รับโหวาทเพิ่มเติมจากพระสารีบุตร ท่านเจริญวิปัสสนา ศึกษาตามโหวาทนั้นจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตผล⁸⁰

78 เถร. อ. 2./145.; จ. อ. 4./2.

โส ฐมฺเเสนาปตฺตินา ปุทฺธาชิโต...ตสฺส กตฺตเต อาสเนปฺริณฺเเต อาสเน ปาณฺหาติ, ยาสฺ- กตฺตาหิ กิลมฺติ ฯ เถโร ตํ อาหาเย จาริกํ ปุทฺกามิ อภิกฺขณํ จ นํ อิทฺเเต กตฺตมฺหิ อิทฺเเต น กตฺตมฺหฺนุติ โวทฺหิ อนุสาสิ ฯ โส สุวโจ อโหสิ ปทฺธิชฺชุตฺตาหิ ตสฺมา ยถานุสิทฺถํ ปฏิปฺชฺชมาโน กตฺติปาเหเนเว อรหฺตฺตํ ปาณฺนิ ฯ

79 เถร. อ. 3./221.

อเตกสฺมิ อุตฺตสวทิวโส เตเณ ชฺรนาชฺเชเน สฺนฺธิ รเณ ศฺรณฺนํ อญฺญตฺรา สนิกา เถโร ทิสฺวา ทฺนุทวิทิสฺกํ หลิ ฯ เถโร ตสฺสา ทฺนุทฺทฺธิเก นิมิตฺตํ กเหตุวา ฌานํ อูปฺปาเนชฺวา ตํ ปาหํ กตฺวา วิปฺสุสฺนํ ปฏฺฐเปชฺวา อนาคามี อโหสิ ฯ

80 เรื่องเดียวกัน

โส อภฺนุเห กายชฺคทาย สติชา วิหรนฺโต เอกทิวสํ आयสุมฺตยา ฐมฺเเสนาปตฺตินา โวทฺหิยามาโน อรหฺตฺเต ปกฺกฺกฺกฺหิ ฯ

พระทีปะ โท้งตงบัญชาจกกรรมฐานจากพระอุปัชฌาย์ บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะ นำวิปัสณา ทานบรรลุอรหัตผลพอดีกับเวลาที่ปลงผมเสร็จ ขณะนั้นมีอายุได้ 7 ขวบ วันที่บวช พระอุปัชฌาย์ได้บอกตงบัญชาจกกรรมฐานไว้ก่อนปลงผมโดยสอนให้ทวนพิจารณาส่วนประกอบของร่างกาย 5 ส่วน คือ ผม ขน เล็บ หนั้ หนัง ทานนำมาสาธยายพร้อมทั้งพิจารณาตามไปด้วยขณะปลงผมจนจิตสงบ และได้บรรลุอรหัตผลตามลำดับ ปริวิตถปิ กล่าวถึงการบรรลุธรรมของท่านไว้ว่า "บรรลุโสดาปัตติผล เมื่อปลงผมจุดที่ 1 เสร็จ บรรลุสัทธาตมิผลเมื่อปลงผมจุดที่ 2 เสร็จ บรรลุอนาคามิผลเมื่อปลงผมจุดที่ 3 เสร็จ และบรรลุอรหัตผลเมื่อปลงผมเสร็จพอดี"⁸¹

พระสวัสดิ โท้งตงบัญชาจกกรรมฐานจากพระสารีบุตรผู้เป็นพระอุปัชฌาย์เป็นอันดับแรกแล้วต่อมา ได้รับการสอนให้พิจารณาความทุกข์ที่ได้รับมาขณะอยู่ในครรภ์มารดาถึง 7 ปี ทานบรรลุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะนำวิปัสณาในเวลาปลงผมเสร็จพอดีเช่นเดียวกับพระทีปะ⁸² ต่างกันแต่ว่าพระทีปะบรรลุอรหัตผลเมื่ออายุได้ 7 ปี ส่วนท่านบรรลุเมื่อมีอายุได้ 7 วัน

⁸¹ เถร. อ. 1/80.

โส เถโร สุตตุ วจัน สุตวา ทพทุมาริ ปุทธาเสนุโต ตจปะจกณฺณฐานิ อัจฉิชิ ฯ
 ปุทธเหตุสุมฺปนฺโน กตานิหาโร สุตโต ปฐมเสสวณฺณิยา โอโรปนฺนุชเต โสตปะตฺตติผล ปติฏฺฐหิ พุติยาช
 เกสวณฺณิยา โอโรปนฺนุชเต สกิทาคามิผล, ตติยาช อนาคามิผล, สัพฺเพเสสนิ ปน โอโรปนฺนุช
 อรหุตฺตผลสัจฉิกิริยา จ อปุจฺจา อปุเร อโหสิ ฯ

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 302.

เถโร... ตจปะจกณฺณฐานิ ทวา... ตยา สุตตุ วสุسانی อนุกฺต พุทฺธเมว ปุจฺจเวทฺฐาหิ
 (อาห) ฯ โส ปน ปฐมเสสวณฺณิยา โอหารณฺนุชเต โสตปะตฺตติผล ปติฏฺฐาสิ, พุติยาช โอหารณฺนุชเต
 สกิทาคามิผล, ตติยาช อนาคามิผล, สัพฺเพเสเชว ปน เกสนิ โอโรปนฺนุช อรหุตฺตผลสัจฉิกิริยา จ
 อปุจฺจา อปุริมา อโหสิ ฯ

พระสวัสดิต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในครรภ์มารดาถึง 7 ปีด้วยผลของบาปกรรมที่ในชาติหนึ่ง เกิดเป็น พระเจ้าแผ่นดินต้อง การจะขยายอาณาเขตจึงยกทัพไปล้อมเมืองเมืองหนึ่ง เป็นเวลานานถึง 7 ปี จนในที่สุดเมืองนั้นต้องยอมแพ้ เพราะทนความเอื่อยอกไม่ไหว บาปกรรมในชาตินั้นส่งผลให้ท่านถึงชาตินี้ โดยต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในที่คับแคบคือครรภ์มารดาเป็นเวลาเท่ากัน

3. พระอสีติมหาสาวกที่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแต่ไม่ระบุว่าฟังธรรมเรื่องอะไร ซึ่งบรรลุดรรชนีด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะบ้าง สมณะนำวิปัสสนาบ้าง มี 22 รูป คือ

พระมหากัจจายนะ บรรลุดรรชนีด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการที่ศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าตามพระบัญชาของพระเจ้าจัณฑปัชโชตเพื่อทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จมายังเมืองอุบลเข็ญ ครั้นไปถึง พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้ท่านฟังพร้อมกับคณะอีก 7 คน ท่านและคณะเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนาจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุดรรชนีพร้อมกันเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบ⁸³

พระกาฬุทายี บรรลุดรรชนีด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการที่ศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่พอดี ท่านพร้อมด้วยบริวารจึงถือโอกาสยื่นฟังธรรมอยู่ภายหลังพร้อมกับเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนาจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุดรรชนีพร้อมกันเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบ⁸⁴

พระมหาโกณฑัญญะ บรรลุดรรชนีด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการที่ศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านเจริญวิปัสสนามาตั้งแต่เวลาบวชจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุดรรชนี⁸⁵

พระกัณฑวณโฑ บรรลุดรรชนีด้วยวิธีปฏิบัติแบบสมณะนำวิปัสสนา จากการที่ศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านบรรลุดรรชนีด้วยความยากลำบากเพราะขาดอาหาร ต่อมาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าปเสนทิโกศล

⁸³ เถร. อ. 3 / 252.

ที ราชา จณฺเหปฺปชฺโชโต พุทฺธบุปฺปาที สุทฺวา อจฺริย ทูวํ กฺขุตฺถ กฺขุทฺวา สุตฺตารํ อธิชาเนหิตฺติ เปเสสิ ฯ โส อุตฺตกฺกฺขโม สุตฺตํ สฺมุทฺติกํ อุปฺกโต ทสฺส สุตฺตวา ญมฺมํ เทเสสิ, เทเสนาปริโยสาเน โส สุตฺตนิชฺชเน สฺมุทฺติ... อรหฺตฺเต ปติภฺนฺนฺวาสิ ฯ

⁸⁴ เถร. อ. 3 / 287. ; อัง. อ. 1 / 328.

โส ปน... สุตฺตํ ญมฺมเทสนเวลาชยว ปริสญฺญเต ฐิตฺวา ญมฺมํ สุทฺวา สปริวาโร อรหฺตฺตผลํ ปตฺวา.... ฯ

⁸⁵ เถร. อ. 1 / 60.

โส.... อุปฺสุมฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาช วิปสฺสนาย ญมฺมํ กโรนฺุโต... อรหฺตฺตํ ปตฺวา.... ฯ

ไม่ลำบากควยอาหารอีกต่อไปจึงบำเพ็ญสมณะหำจิตให้สงบแล้วอาศัยความสงบนั้นเอง เป็นพื้นฐานเจริญ
วิปัสสนาจน เกิดความรู้แจ้งใ้บรอรุอรหัตผล⁸⁶

พระภิกษุ (กาฬโคธาบุตร) บรอรุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการ
ศึกษาวิเคราะห์ทพบว่า เมื่อบวชแล้วท่านก็ปลีกตนจากหมู่คณะ เข้าไปอยู่ป่าตามลำพังตั้งมั่นอยู่ในศีลอบรม
จิตและปัญญาจน เกิดความรู้แจ้งใ้บรอรุอรหัตผล⁸⁷

พระภิกษุ บรอรุอรหัตผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า วัน
ที่บรอรุอรหัตผลนั้น ขณะนั่งปฏิบัติธรรมอยู่ ท่านถูกความง่วงครอบงำจึงลุกออกจากเสนาสนะ เดินไปยัง
ที่จงกรม เกิดพลากหล่มลงตลุกฝุ่นบนพื้นดินใกล้บันไดชั้นที่จงกรม ท่านไม่ทอดยุดุขบปัดฝุ่นแล้วต่อไปชั้น
ที่จงกรม ก่อนเดินจงกรมได้ชื่นชมความง่วงจนจิตเป็นสมาธิแล้วจึงค่อยเดิน ขณะเดินอยู่นั้นท่านเจริญ
วิปัสสนาไปควยโดยกำหนดเอาการเคลื่อนไหวอริยาบถ เป็นอารมณ์จนเกิดวิปัสสนาญาณ ท่านเห็นโทษ
ของสังขารอย่างชัดแจ้งจึงเกิดความ เบื่อหน่ายคลายความยึดถือในสังขารใ้บรอรุอรหัตผล⁸⁸

86 เกร. อ. 1 / 60.

เถโร ราชานี อูปุตถมุกกั ลภิตฺวา โภจนสปปาเชน เอกสุตจิจฺจโต มุฑฺดา วิปสุสฺมึ วฑฺฒเตวฺวา
อรหตุตฺ ปาณฺณี ฯ

87 ชุ. เกร. 26 / 391 / 387.

สีลฺลชฺชฺเช ปติฏฺฐาย สตี ปญฺญญฺจ ภาวยั
ปาณฺณี อนุปฺพุเทน สพุทฺธโชนฺนุชยั ฯ

88 เรื่อง เทียวกัน, หน้า 311.

อนั วิญฺเฐน ปกโต วิหารา อูปนิถุสมึ
จฺงฺกมึ อภิรุทฺหฺโต ทตฺถเวว ปปตี ยถา
กตฺตานิ ปริมชฺเชชฺชฺชา ปุณฺปาธุญฺห จฺงฺกมึ
จฺงฺกมึ จฺงฺกเม โสฬั อชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
ตโต เม มนสิกาโร โชนิสฺโส อฺพุชฺชฺช
อาทึนโว ปาตุรฺพุ นินฺทิตฺวา สมฺคินฺนุถ
ตโต จิตฺตํ วิมฺบุจฺจ เม ปสุสฺส ธมฺมเสถฺธมฺมเก
ตโต วิชฺชฺชา อนุปฺพุตฺตา กตฺถิ มุฑฺดสฺสุสฺส สํสาณึ ฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศูนย์วิทยทรัพยากร

พระกนิษฐา บรพคุณหัตถผลคาวยวิปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ เช่นเดียวกับพระภค จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านและพระภคบรพคุณหัตถผลในเวลาใกล้เคียงกัน⁸⁹

พระนันทะ พระโสภิตะ พระอุปัชฌายะ พระมหาอุททายี พระมหาอุชเช พระเสลชะ และพระรัฐบาล พระอสีติมหาสาวกทั้ง 8 รูปนี้บรพคุณหัตถผลคาวยวิปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะ เช่นเดียวกันดังนี้

พระนันทะ พระโสภิตะ พระอุปัชฌายะ และพระมหาอุททายี จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า บรพคุณหัตถผลหลังบวชได้ไม่นาน⁹⁰

พระมหาอุชเช บวชเมื่ออายุ 80 ปี จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านบวชแล้ว เป็นปุถุชนอยู่เพียง 7 วัน รุ่งขึ้นวันที่ 8 ก็ได้บรพคุณหัตถผล⁹¹

พระเสลชะ บวชพร้อมด้วยบริวาร จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า ท่านบรพคุณหัตถผลในวันที่ 7 หลังบวช⁹²

89 จ. อ. 1 / 134.

ภคอุทเทโร จ กนิษฐอุทเทโร จ อปรภาเต....อรหตุต ปาปุนิสฺส ฯ

90 ช. อป. 32 / 135 / 339.

..... ปุทฺธิ อนาคาริย

น จิเรเนว กาเลน อรหตุตฺ อปาปุนิสฺส ฯ

อง. อ. 1 / 337.

อัย กิร (โสภิต).....ปทุพพิชฺฐา วิปัสสนา วชฺเชตฺวา อรหตุตฺ ปชฺฐา.....ฯ

เถร. อ. 2 / 274.

โส (อุปัชฌาย)....วิปัสสนาย ฃมฺมํ กโรนุโต อรหตุตฺ ปชฺฐา.....ฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ออยฺมุปี (มหาอุททายี).....ปทุพพิชฺฐา วิปัสสนาย ฃมฺมํ กโรนุโต น จิรสฺสเสว อรหตุตฺ ปาปุนิสฺส ฯ

91 เถร. อ. 2 / 355.

โส....อาสีติโก หุตฺวา สตุตฺต สมนฺนิเก ฃมฺมํ สุตฺวา ปฏิลหุตฺตสฺสโช ปทุพพิชฺฐา สตุตฺตาทเมว ปุถุชฺชน โอโหสิ, อฏฺฐเม อรฺุณ....อรหตุตฺ ปาปุนิสฺส ฯ

92 เถร. อ. 4 / 103.

โส เอวํ ปทุพพิชฺฐา วิปัสสนาย ฃมฺมํ กโรนุโต สตุตฺตเม ทิวเส สปริโส อรหตุตฺ ปาปุนิสฺส ฯ

พระรฐบาล บวชแล้ว 12 ปีจึงได้บรรลุนิพพาน จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า การที่ท่าน
ได้บรรลุนิพพานเข้าเป็นเพราะเกิดความวิตกกังวลเกี่ยวกับทางบ้าน เนื่องจากท่านออกบวชโดยที่โยม
บิดามารดาไม่เต็มใจ พระไตรปิฎก เล่าว่า "ท่านนอนบวชอยู่ 7 วันกว่าจะทำให้บิดามารดาใจอ่อน
ยอมอนุญาตให้ออกบวชได้"⁹³

พระมหากษัตริย์ บรพการุณยคุณวิชัยปฏิบัติแบบสมณะนำวิปัสสนา จากการศึกษาวิเคราะห์
พบว่า ท่านเจริญโยนิโสมนสิการคือกำหนดสมาธิรูป เป็นอารมณ์อย่างลึกซึ้งจนกระทั่งได้บรรลุนิพพาน 4⁹⁴
ออกจากอรุณานันต์แล้วก็เจริญวิปัสสนาต่อด้วยการพิจารณาของกมณจน เกิดความรู้แจ้งได้บรรลุนิพพาน⁹⁴
พระไตรปิฎก เล่าว่า "ท่านตั้งปณิธานไว้ว่า ตราบใดยังดอนลูกศรคือตัณหาออกไม่ได้ จะไม่ยอมนั่งแต่แต่
ครูเดียว"⁹⁵ ประมวลที่ ปีกกล่าวเพิ่มเติมว่า "ครั้นตั้งปณิธานอย่างนั้นแล้ว ท่านก็เจริญวิปัสสนาอยู่ทั้ง
สิ้นด้วยการขึ้นกับการ เติมจงกรมเท่านั้น เมื่อออกจากอรุณานันต์ก็เจริญวิปัสสนาโดยพิจารณาของกมณ
เป็นหลักจนทำให้แจ้งซึ่งอรหัตผล"⁹⁶

93 ม. ม. 13 / 428 / 392.; ม. อ. 3 / 373.

อรุณานันต์ คือ ฌานที่กำหนดสิ่งไม่มีรูปปรุงเป็นอารมณ์ 4 คือ 1. อากาสาัญญาชฌาน
ฌานที่กำหนดความว่าง เป็นอารมณ์ 2. วิญญาณัญญาชฌาน ฌานที่กำหนดเอาวิญญาณเป็นอารมณ์ 3.
อากิญจัญญาชฌาน ฌานที่กำหนดเอาความไม่มีอะไร เป็นอารมณ์ 4. เนวสัญญานาสัญญาชฌาน ฌาน
ที่กำหนดเอาว่ามีสัญญาไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เป็นอารมณ์

94 เกร. อ. 3 / 270.

โส... โยนิโสมนสิการ กัมม วิสสุต วิเสสโต จตฺตมํ อรุณานันตํ ลภี หุชฺชา ตโต
วุฏฺฐาย วิปัสสนํ อุตฺตสุกฺกาเปชฺชา อรหตุตํ ปาณินิ ฯ

95 พ. เกร. 26 / 368 / 343.

ตโต เม ปณฺธิ อาสี เจตโส อภิปฺตฺติโต
น นิสฺสเห มุหฺตฺตมฺปิ พฺพหาสุเล อุนฺหเต ฯ

96 เกร. อ. 3 / 273.

เอวํ ปน จิตฺตํ อธิวุฏฺฐาย ภาวนํ ภาเวชฺชา ฐานจฺจกเมเหว รตฺตํ วิทินาเมญฺจโต อรุณานันตฺตโต
วุฏฺฐาย ฌานจฺจกเมเหว วิปัสสนํ ปญฺจเปชฺชา อรหตุตํ สฺกุลากาสี ฯ

พระเหล่านั้นเป็นอดีตชาวประมง เช่นเดียวกับท่านเผือกตัวไม่ดำรวมส่งเสียงดังเป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้า
ตำหนักและซันโล ท่านเกิดสังเวชใจจึงหาพระเหล่านั้นเหล็กไปจำพรรษาปฏิบัติธรรมอยู่ ณ ร่มฝั่งแม่น้ำ
วัดอุทุมพา โดยเจริญวิปัสสนาแล้วภายในพรรษานั้นเองก็เกิดความรู้แจ้งใ้บรรลุอรหัตผล⁹⁸

พระอุปเสนะ ถูกพระพุทธรูปเจ้าทรงตำหนักเรื่องเป็นพระอุปชฌาย์ จากการศึกษาวិเคราะห์เห็นว่า
ท่านบวชได้เพียง 1 พรรษาได้เป็นอุปชฌาย์อุปสมบทให้กุลบุตรผู้หนึ่งด้วยหวังว่าจะช่วยพระพุทธรูปเจ้าเผย
แผ่พระพุทธศาสนา แต่พระพุทธรูปเจ้าทรงเห็นว่าท่านมีคุณสมบัติยังไม่พร้อมจะเป็นอุปชฌาย์จึงทรงตำหนัก
ท่านสลัดใจในการกระทำของตนเองจึงหันมาเจริญวิปัสสนาพิจารณาถึงความผิดของตนเองจนเกิดความรู้
แจ้งใ้บรรลุอรหัตผล⁹⁹

พระสาตกะ ถูกพระพุทธรูปเจ้าทรงตำหนักเรื่องดื่มสุรา จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า เมื่อ
ท่านเข้าเขตสี่สัปดาห์ปราบดาพรายได้แล้ว ประสาตหนึ่งหลายก็เลื่อมใสพากันขอบแทนความดีของท่าน
ด้วยการถวายเหล้าให้ที่บ้านลยนิทลห่มอย ท่านยอมดื่มเพราะขณะนั้นยังไม่มีกัณฑ์บัญญัติสิกขาบทห้ามพระ

⁹⁸ ชุ. อ. 25 / 71 / 107.

เท จ อาณนตุคา ภิกขุ เนวาลิเกมิ ภิกขุณี สหุธิ ปฏิสัมโมทมนานา เสนาสนานิ ปญญาชฌานา
ปุตตจิวรานิ ปฏิสาเมตฺวา อจฺจุจาสฺสหา มหาสฺสหา อเหตุ ๙

เดร. อ. 2 / 385 .

ปตฺวามิตฺ ปน อายตฺเตา ยโสไซ กสาภิตฺ ญโท อสุสาชานีโย วิช สวิคฺคมาณโส สหุธิ
ปริสาช วตฺตุนฺหาช นทิสชา คีเร วสนฺโต มญฺเญโต วายมฺญโต วิปฺสุสนํ วรฺุเตตฺวา อนุโตวสุเสเชว ฉฬภิญโญ...

⁹⁹ เดร. อ. 3 / 349 .

โส...อุปสมฺปาหาย เอกวสุสิโก อริชคฺคฺกํ วรฺุเตมฺมิเต เอกํ กุลปฺพุตฺตํ อุตฺตโน สฺมุติเก
อุปสมฺปาเทตฺวา เชน สหุธิ สฺซุตฺต สฺมุติกํ สโต ๙ สฺซุตฺตารา จสุตฺตํ สสุตฺตํ อวสุสิกกสุตฺตํ ภิกขุโน สหุธิวิหาริกภาวํ
อติลฺลํ โย ตฺวํ โมฆปริสฺส หานฺตุถาย อวตฺตโตติ ตฺรหิตฺ อิทานานํ ยมิปิ ปริสฺสํ นิสฺสํสาช สฺซุตฺตารา ตฺรหิตฺ,
ปริสฺสํเชว ปน นิสฺสํสาช สฺซุตฺตํ ปาสํโสปี ภวิสฺสํมิตฺ วิปฺสุสนาย กมฺมํ กโรญฺโต น จิสฺสํเสว อรหฺตฺตํ ปาณฺมิ ๙

ล้มเหลว ครั้นแล้วเกิดเมฆล้นทับไม่ไต่สืออยู่ข้างกองเหยากเขื่อนจนเพื่อนพระต้องช่วยกันหยุงกลับวัด วันรุ่งขึ้น
ไต่สือทราบวาตทำผิดและถูกพระพุทธรเจ้าตำหนิแล้วพระองค์จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระล้มเหลว
รู้สึกสังเวชใจจึงเจริญวิปัสณาพิจารณาเหตุกรรมของตนจนเกิดความรู้งามไต่สือ¹⁰⁰

โดยอาศัยการศึกษาวិเคราะห์จากการศึกษาธรรม วิธีปฏิบัติ และการบรรลุธรรม ดังกล่าวมานี้
จึงสรุปได้ว่า

1. พระอัสสัมชัญสาวกที่ศึกษาธรรมจากพระพุทธรเจ้าแล้วปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุอรหัตผล มี 69
รูป โดยแบ่งเป็นที่บรรลุโดยปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะมี 57 รูป ที่บรรลุโดยปฏิบัติแบบสมณะนำวิปัสสนา
มี 7 รูป และที่บรรลุโดยปฏิบัติแบบสมณะคู่วิปัสสนามี 5 รูป
2. พระอัสสัมชัญสาวกที่ศึกษาธรรมจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์แล้วปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุอรหัตผล
มี 7 รูป โดยแบ่งเป็นที่บรรลุโดยปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะมี 4 รูป ที่บรรลุโดยปฏิบัติแบบสมณะนำ
วิปัสสนามี 3 รูป
3. พระอัสสัมชัญสาวกที่ยกเอา เหตุการณ์เป็นเหตุให้เกิดสังเวชใจจนพิจารณาแล้วบรรลุอรหัต-
ผลด้วยวิธีปฏิบัติแบบวิปัสสนานำสมณะมี 4 รูป

องค์ประกอบอื่น ๆ

ได้กล่าวไว้แล้วว่า "นอกจากวิธีการปฏิบัติและการศึกษาธรรมดังกล่าวแล้ว พระอัสสัมชัญสาวก
ทุกรูปยังได้องค์ประกอบอื่น ๆ สัมพันธ์กันจึงสามารถบรรลุธรรมได้" ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวผู้วิจัยได้
กล่าวไว้แล้วและจะได้อธิบายวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. ศักดิ์สิทธิ์ พระอัสสัมชัญสาวกทุกรูปต้องศักดิ์สิทธิ์ได้ มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่สามารถบรรลุ
ธรรมได้เลย เพราะศักดิ์สิทธิ์คือสิ่งอันก่อให้เกิดความกังวลใจต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อ

อุปาลงกรรมมหาวิทยาลัย

¹⁰⁰ อ. อ. 1 / 353-354.

โส อပ္ปญฺจเต สิกฺขาปเท มนุสฺเสหิ ยาจิมมาโน เตเห เตเห โดกั โดกั ปิวิตฺวา อวิหฺเร
กฺขฺวา อนาหารกฺคาเวน สตี วิสุสฺสุเชตฺวา สํการณฺฐาเนเชว ปติ ฯ สัตฺตา.... ตั วิตรหิตฺวา สิกฺขาปที
ปญฺญาเปสิ ฯ โส ปุนทิวเส สตี ลภิตฺวา อุตฺตมา กตฺตารณั สุตฺวา อจฺจยั เทเสตฺวา... อပ္ปญฺนสฺสเวโค
วิปฺสฺสํ วฐฺเขตฺวา อรหฺตฺตํ ปาปุณิ ฯ

* ฎุ บทที่ 4, หน้า 68-70 .

การปฏิบัติ เหมื่อนว่าขณะที่ยังเป็นปุถุชนหรือยังไม่บรรลุนิติผลอันเป็นผลขั้นสูงสุดและสมบูรณ์นั้นท่าน
ยอมต้องมีปิติโศกเกิดขึ้นบ้าง แต่ท่านก็สามารถตัดปิติโศกที่เกิดขึ้นนั้นได้ดังนี้

ก. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่ โดยอาศัยอยู่ป่าหรือโคนต้นไม้

ข. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องตระกูล โดยหลักเว้นตระกูลที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ เข้า
ไปหาแต่เฉพาะตระกูลที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติ

ค. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องลาภ โดยเลือกอยู่ในที่ที่ไม่มีใครคอยรังจัก เพราะลาภสักการะ
จะเกิดจากบุคคลที่รังจักกัน เป็นส่วนมาก

ด. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องหมู่คณะ โดยหลักเว้นหมู่คณะที่ไม่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติธรรม
รวมทั้งหลักเว้นหมู่คณะภิกษุผู้เร้นพระสูตรและพระอภิธรรม เพราะหากอยู่รวมด้วยกันก็ต้องอธิบายเมื่อ
พระเหล่านั้นมาถาม อันจะทำให้เสียโอกาสในการบำเพ็ญสมณธรรมได้

ง. ตัดกังวลเกี่ยวกับงานก่อสร้าง โดยไม่อยู่ในที่อยู่ซึ่งต้องการงานก่อสร้างแต่อยู่ในที่ที่
สงฆ์ถือป่าหรือโคนต้นไม้กิ่งกลาวแล้ว

จ. ตัดกังวลเกี่ยวกับการเดินทางไกล โดยตั้งจิตมุ่งมั่นชวนชวายเป็นการปฏิบัติธรรม

ฉ. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องญาติ โดยทำความเข้าใจหรือขอความยินยอมก่อนออกบวช

ช. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องความเจ็บป่วย โดยปฏิบัติธรรมตามหลักสายกลางไม่ตั้งเกินไป
ไม่หย่อนเกินไป

ณ. ตัดกังวลเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา โดยศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ ก่อนจนเข้าใจดีแล้วจึง
ลงมือปฏิบัติหรือลงมือปฏิบัติโดยไม่ต้องศึกษา แต่ค่อย ๆ เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติ

ต. ตัดกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ โดยไม่ยอมแสดงฤทธิ์เพื่อเรียกร้องให้คนอื่นเลื่อมใสหรือพอใจ
อยู่กับการใดฤทธินั้น

ที่กล่าวมานี้ คือ หลักในการตัดปิติโศกที่พระอัสสัมชิตมหาสวามีได้ปฏิบัติมาแล้ว และจากการศึกษา
วิเคราะห์พบว่า ปิติโศกเหล่านั้นหากตัดไม่ได้จะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุนิพพานอย่างแท้จริง เหมือนอย่าง
ที่โลกเกิดขึ้นแก่พระรัฐบาลและพระสาตตะ

พระรัฐบาล ปฏิบัติธรรมอยู่ 12 ปีจึงบรรลุนิพพาน เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะท่านมีความกังวล
ใจเกี่ยวกับญาติของท่าน เนื่องจากท่านออกบวชขณะที่โยมบิดาโยมมารดาและเหล่าญาติพี่น้องไม่ประสงค์

จะโทษ ความรู้สึกกังวลของโยมทั้ง 2 และของญาติพี่น้องที่ง้อใจท่านอยู่ตลอดเวลา ท่านไม่สามารถสลัดความรู้สึกนั้นออกไปได้จึง เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรมของท่านไม่ก้าวหน้าซึ่งต้องเสียเวลาถึง 12 ปีจึงสลัดออกไปได้

พระสาคตะชำนาญในการแสดงฤทธิ์ เขาเตโชสมบัติปราบพญานาคแล้วได้รับลาภสักการะจากประชาชนที่เลื่อมใส ท่านยอมทิ้งเกล้าที่ประชาชนถวายจนเมมา ต่อมาได้สติเพราะถูกพระพุทธเจ้าตำหนิจึง เกิดความสลดใจมุ่งหน้าเจริญวิปัสสนาจนกระทั่งได้บรรลุอรหัตผล

2. แสงนาคัลยาดมิตร กัลยาดมิตร คือ อาจารย์ผู้ให้กรรมฐานหรือบุคคลผู้แนะนำสั่งสอนสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม การได้กัลยาดมิตรถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อควงอาภิตตยอุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณชนมมาก่อนเป็นบุพพนิมิตร์ ฉะนั้น ความมีกัลยาดมิตร เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตร์แห่งการเกิดขึ้นของมรรคมีองค์ 8 แก่ภิกษุ ฉะนั้น... เราไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นเขล่ก้อย่างเดียวที่มีประโยชน์เหมาะแก่สำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะเหมือนความมีกัลยาดมิตร ภิกษุผู้กัลยาดมิตรยอมเก้อจ้กอดุสโลโคและยอมยังกุสโลโให้เกิดขึ้น...¹⁰¹

โลกลาวถึงลักษณะของกัลยาดมิตรไว้แล้วว่า "เป็นตนน่ารัก นำเคารพยกย่อง รู้จักพูดให้เหตุผล พร้อมรับฟังคำปรึกษา สามารถอธิบายเรื่องยากให้เข้าใจได้ และไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย" และในวิสุทธิมรรคมีกล่าวถึงบุคคลผู้เป็นกัลยาดมิตรไว้ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอสีติมหาสาวก พระสาวกอื่นที่บรรลุอรหัตผล พระอนาคามี พระสัทธาสามี พระโสดาบัน พระปุตฺตนุญไคยวาน พระปุตฺตนุญตรงจำ พระไตรปิฎก พระปุตฺตนุญตรงจำได้ 2 ปิฎก พระปุตฺตนุญตรงจำได้ 1 ปิฎก หรือพระปุตฺตนุญตรงจำตอนใดตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาได้¹⁰²

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹⁰¹ ส. ม. 19 / 129 / 36.; ช. อธิ. 25 / 195 / 237.

สุริยสุตฺต ภิกขเว อูททยโต เอตํ ปุทฺทงฺคมี เอตํ ปุทฺทมิวิตฺตํ ยทิตฺติ อรุณุตฺตํ ฯ เอวเมว โข ภิกขเว ภิกขุโน อริยสุตฺต อฏฺฐงฺกติกสุตฺต มคฺคสุตฺต อุนฺปาหาชฺช เอตํ ปุทฺทงฺคมี เอตํ ปุทฺทมิวิตฺตํ ยทิตฺติ กุชฺชาต- มิทฺตตา ฯ เสธสุตฺต ภิกขเว ภิกขุโน... พาทิเร อุงฺกนฺนุติ กริฑฺฐวา น อตฺตญฺเ อองฺกนฺนุปี สมนุปฺสุตฺตํ เอวํ พุทฺธการํ ยถิตฺติ ภิกขเว กุชฺชาตมิทฺตตา กุชฺชาตมิทฺตโต ภิกขเว ภิกขุ อุกฺกุสํ ปาหตฺติ กุสํ ปาเวติ ฯ

¹⁰² กุ บพที่ 4, หน้า 69.

¹⁰² วิสุทธิ. 1. / 123-124.

บรรพกาลกษัตริย์ถึงกล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าทรง เป็นกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐสุดเพราะทรง
เทียบพร้อมด้วยพระคุณที่จะช่วย เหลือให้ปฏิบัติตามที่พระองค์สอนไว้จนจากทุกข์ได้ทั้งพระพุทธรูป
ที่ตรัสไว้ว่า

อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมตากันจากความเกิด ผู้มี
ความแก่เป็นธรรมตากันจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมตากันจากความตาย ผู้มี
ความโศก ความเศร้าร่ำทวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจเป็นธรรมตา
กันจากความโศก ความเศร้าร่ำทวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจ¹⁰³

ต่อจากพระพุทธเจ้าก็เป็นพระอัสสัมภะสาวก เพราะนอกจากจะเป็นพระสาวกผู้ใหญ่แล้วยัง
มีคุณธรรมบางอย่างใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า อาทิ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระสารีบุตร
พระสารีบุตรมีปัญญาใกล้เคียงกับพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ส่วนพระมหาโมคคัลลานะแสดงฤทธิ์ได้
ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า ต่อจากพระอัสสัมภะสาวกก็ควรแสวงหาพระอรหัตตผลตั้งแต่นั้นมา
ถึงพระอนาคามีพระสักกาคามีและพระโสดาบันตามลำดับเป็นกัลยาณมิตร เพราะท่านเหล่านั้นเป็นผู้
แจ้งอริยสัจ 4 หากไม่ใคร่พระอรหัตตผลก็ควรแสวงหาพระปุตฺถนผู้ใดท่าน เพราะท่านเป็นผู้ปฏิบัติ
เพื่อการบรรลุธรรม แต่ถ้าหากไม่ใคร่พระปุตฺถนผู้ใดท่านเป็นกัลยาณมิตรก็ควรแสวงหาพระปุตฺถนที่ทรง
จำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้จะเป็น 3 ปิฎก 2 ปิฎก 1 ปิฎก หรือตอนใดตอนหนึ่งก็ได้ เพราะ
ท่านเหล่านั้นศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อการบรรลุธรรมเช่นเดียวกันและเป็นทูลสวดศึกษาคำสอน
ของพระพุทธเจ้ามาจากอาจารย์หลายสำนักโดยงานการ เจริญและการสวดดมฺมากรมมากเข้าใจพระสูตร
และเรื่องราวต่าง ๆ และรู้ท้าวอะไร เป็นสิ่ง เกื้อหนุนและไม่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติธรรม ซึ่งท่าน
สามารถแสดง ธรรมฐานและหลักปฏิบัติได้มากมาย¹⁰⁴

พระอัสสัมภะสาวกทุกรูปต่างล้วนได้กัลยาณมิตร จากการศึกษาวินิโยคะเห็นว่า พระอัสสิ-
มาสาวก 73 รูปได้พระพุทธเจ้า เป็นกัลยาณมิตร โดยพระองค์ทรงสอนธรรมและทรงชี้หลักปฏิบัติและ
วิธีการปฏิบัติไปปฏิบัติตามจนได้บรรลุอรหัตผล มีอยู่เพียง 7 รูปที่บรรลุอรหัตผลในสำนักของพระ
อุปัชฌาย์อาจารย์ คือ พระปุตฺถนัมมทานิบุตร บรรลุอรหัตผลในสำนักของพระอัญญาโกณฑิยะ พระมหา-

¹⁰³ อญ. เอกก. 29 / 7 / 3.
มณฑล อานนุท กุชยณมิตร อากุมม ชาคิธุมมา สุตตะ ชาคิชา ปริมุจฺจนุตติ ชราธุมมา
สุตตะ ชราย ปริมุจฺจนุตติ มรตธุมมา สุตตะ มรตณ ปริมุจฺจนุตติ โสภปริเทวทุชฺชโหมณสุสุปาชาธุมมา
สุตตะ โสภปริเทวทุชฺชโหมณสุสุปาชาเสหิ ปริมุจฺจนุตติ ฯ

¹⁰⁴ วิสุตฺติ. 1 / 123-124.

จนทะ พระราคะ พระลฤกษภักทิยะ และพระสาลี บรรลุอรหัตผลในสำนักของพระสารีบุตร ส่วน
พระขทรวินยเวระตะและพระทัตตะ บรรลุอรหัตผลในสำนักของพระอุปัชฌาย์และอาจารย์

ผู้วิจัยพบว่า มีเรื่องของพระอัสติมหาสาวกบางรูปที่แสดงให้เห็นชัดว่าหากไม่ได้กัลยาณมิตร
แล้วก็จะพลาดโอกาสบรรลุอรหัตผล พระอัสติมหาสาวกรูปหนึ่ง คือ พระจูฬปันถก ซึ่งในวันที่จะบรรลุ
อรหัตผลนั้นท่านจะมาตัวตายอยู่แล้ว เพราะเสียใจที่ถูกพระมหาปันถกผู้พี่ชายขับไล่ให้สึกโทษฐานที่ท่องจำ
พระพุทโธจนไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเสด็จไปโปรดโดยทรงปลอมโยนโททานคล้ายความเสีย
ใจแล้วทรงสอนแนวทาง การศึกษาธรรมและวีรปฏิบัติให้ใหม่จนท่าน เกิดกำลังใจปฏิบัติตามและได้บรรลุ
อรหัตผลในที่สุด

3. มอทน โลกลาวไวแล้วว้า "โคเก มอทน เป็นศิษย์แก่อาจารย์ผู้ให้กรรมฐานผู้เป็น
กัลยาณมิตรนั้น โดยแปลงวาจามอบชีวิตและร่างกายให้เป็นสมบัติของอาจารย์" ซึ่งก็หมายความว่า
เมื่อผู้ปฏิบัติพบอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานผู้เป็นกัลยาณมิตรต้องมอทนก่อนแล้วจึงค่อยขอกรรมฐาน ซ่อน
ถือเป็นธรรมเนียม การมอทนสำเร็จได้ด้วยการแปลงวจา หากโคพระพุทธเจ้าเป็นพระอาจารย์
ผู้ให้กรรมฐาน ผู้ปฏิบัติต้องแปลงวจามอทนอย่างนว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอ
สละร่างกายแก่พระองค์"¹⁰⁵ แต่หากโคพระสาวกเป็นอาจารย์ผู้ให้กรรมฐาน ผู้ปฏิบัติต้องแปลง
วจามอทนอย่างนว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระหมขอสละร่างกายแก่ท่าน"¹⁰⁶ การมอทนนี้ก่อ
ให้เกิดผลดีอัน เป็นประโยชน์ต่อการบรรลุธรรมโดยแท้ การมอทนแก่พระพุทธเจ้าจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติ
เกิดขวัญและกำลังใจอยู่ใน เส้นาสนะอันสังกัดได้ เมื่อมีอารมณมากลัวปรากฏให้เห็นก็สามารถขมใจ
อยู่ได้ไม่กลัว หงนเป็นเพราะความรู้สึกที่ว่าโคมอทนด้วยพระพุทธเจ้าแล้ว ส่วนการมอทนแก่พระ
สาวกจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความขมใจแต่ไม่ไปหันตามใจชอบและ เป็นการฝึกตนเองให้เป็นผู้วางใจไม่ค้อ
น หงนเป็นเพราะความรู้สึกที่ว่าโคมอทนด้วยอาจารย์แล้ว¹⁰⁷

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. กุ บทที่ 4, หน้า 69.

105 วิสุตฺติ. 1 / 146.

อิมานั ภควา อุตฺตภาวั ตุมหากั ปริจฺจชฺฉมิ.

106 เรื่องเดียวกัน

อิมานั ภฺมุเต อุตฺตภาวั ตุมหากั ปริจฺจชฺฉมิ

107 เรื่องเดียวกัน

พระอสีติมหาสาวกทุกรูปต่างล้วนยอมมอบตนจึงสามารถบรรลุอรหัตผลได้เพราะทำลายความถือ
ตัวลง เพราะฉะนั้นท่านจึงไม่แสดงอาการเยอหยิ่งไม่แข็งกระด้างและไม่กลัวตาย

ผู้วิจัยพบว่า มีเรื่องของพระอสีติมหาสาวก 2 รูปที่แสดงให้เห็นว่าการไม่ยอมมอบตนนั้น
เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการบรรลุธรรม พระอสีติมหาสาวก 2 รูปนั้น คือ พระเมฆิยะ และพระโมฆ-
ราช

พระเมฆิยะ ครั้งแรกไม่ยอมมอบตนเชื่อฟังพระพุทธเจ้า พุทธลาไปปฏิบัติธรรมอยู่ในป่ามะม่วง
ตามลำพัง ท้ายที่สุดไม่สามารถเอาชนะความถือตัวผิดต่าง ๆ ของตนได้จึงกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าและยอม
มอบตนเชื่อฟังพระพุทธเจ้าแต่โดยดีจึงบรรลุอรหัตผลได้ในภายหลัง

พระโมฆราช ครั้งแรกไม่ยอมมอบตนเชื่อฟังพระพุทธเจ้าเช่นกัน คิดจะลองศึกษาค้นคว้าศึกษา
ของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลาจึงได้เสนอดูตัวแปรความทุกข์ถึง 2 ครั้ง แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมให้
โอกาสเพราะทรงพิจารณาเห็นว่าท่านยังมีความถือตัวอยู่มากจิตยังแข็งกระด้างไม่อ่อนโยนไม่เหมาะที่จะ
ฟังธรรม ต่อเมื่อมาพบ 14 คนพูดตามผ่านทมิไปแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าพระโมฆราชคลายความถือตัว
ลงมากแล้วจึงทรง เปิดโอกาสให้พูดถามและตรัสตอบให้ถึงจนท่านพิจารณาตามแล้วได้บรรลุอรหัตผล

4. ไตรกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัย วิสุทธิธรรมเรียกอุปนิสัยว่า "จริยา" แล้วแบ่งออกเป็น 6
อย่าง คือ รากจริยา อุปนิสัยนิยมไปในทางรักสววยรักงาม โหสงจริยา อุปนิสัยนิยมไปในทางมักโกรธ
โมหจริยา อุปนิสัยนิยมไปในทางโง่เขลา สัทธจริยา อุปนิสัยนิยมไปในทางเลื่อมใสง่าย พุทธิ-
จริยา อุปนิสัยนิยมไปในทางใช้ความลึกลับพิจารณาหาเหตุผล และวิถักจริยา อุปนิสัยนิยมไปในทาง
คิดสูงชัน จริยาทั้ง 6 นี้สรุปได้เป็นจริยาฝ่ายกุศลและจริยาฝ่ายอกุศล จริยาฝ่ายกุศลเป็นจริยาส่วน
ที่เกื้อหนุนให้เกิดการบรรลุธรรม ส่วนจริยาฝ่ายอกุศล เป็นจริยาที่เป็นข้าศึกโดยตรงต่อการบรรลุธรรม
ดังนั้น จริยาฝ่ายกุศลจึงเป็นส่วนที่ต้องอบรมให้เจริญ ส่วนจริยาฝ่ายอกุศลเป็นส่วนที่ต้องละ และเพื่อ
ให้จริยาฝ่ายกุศลเจริญพร้อมทั้ง เพื่อให้จริยาฝ่ายอกุศลถูกละ ท่านจึงแสดงกรรมฐานไว้ 40 ประการ
สำหรับยึดถือเป็นแนวทางการปฏิบัติดังนี้

คณมีรากจริยา (คณรากจริต) มีกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยอยู่ 11 ประการ คือ อสุภะ 10 และ
กายตตาสติ 1 ซึ่งกรรมฐาน 11 ประการนี้เมื่อเจริญได้แล้วจะทำให้ละรากะได้

คณมีโหสงจริยา (คณโหสงจริต) มีกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยอยู่ 8 ประการ คือ พรหมวิหารธรรม 4

และวรรณกลี 4 ซึ่งกรรมฐาน 8 ประการนี้เมื่อเจริญได้แล้วจะทำให้ละโทสะได้

คณวีโมหจริยา (คณวีโมหจริต) และคณวีตักกจริยา (คณวีตักกจริต) มีกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยอย่างเดียวกัน คือ อานาปานสติ ซึ่งเมื่อเจริญได้แล้วจะทำให้ละความติดข้องขันธ์ได้

คณีสัทธาจริยา (คณีสัทธาจริต) มีกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยอยู่ 6 ประการ คือ ธนุสติ 6 ซึ่งกรรมฐาน 6 ประการนี้เมื่อเจริญได้แล้วจะทำให้ในเกิดศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัยและในการทำความดี

คณีมุทฺธจริยา (คณีมุทฺธจริต) มีกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยอยู่ 4 ประการ คือ มฆสติ อุปสัมมานุสติ จตุราศูรวักฎฐาน และอาหารรปฏิกุลสัญญา

ส่วนกรรมฐานที่ตนบุกริปฏิบัติได้มี คือ กลีที่เหนือ 6 ข้อ และอรุปรมาณ 4 108

จากข้ออยู่ดังกล่าวมานี้ทำให้สามารถศึกษาวิเคราะห์ถึงการได้รับกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยของพระอัสสัมชิตสาวกแต่ละรูปได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยได้กล่าวถึงจริยาฝ่ายอุทฺธองท่านไว้แล้วในบทที่ 2 ฉะนั้นในบทนี้จะกล่าวถึงแต่จริยาฝ่ายอุทฺธอื่น เป็นส่วนที่ต้องละพร้อมทั้งกรรมฐานที่เป็นตัวการให้ปฏิบัติละจริยาฝ่ายอุทฺธนั้นได้ โดยในชั้นแรกผู้วิจัยได้แบ่งพระอัสสัมชิตสาวกออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยถึงระบุมุขางบนแล้วมีดังนี้

1. กลุ่มราคะจริยา มีพระอัสสัมชิตสาวก 2 รูป คือ พระอนนท และพระลกุณฺโถกภิกขุ ได้รับกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัย คือ กายคตาสติ
2. กลุ่มโทสะจริยา มีพระอัสสัมชิตสาวก 1 รูป คือ พระสุภูติ ได้รับกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัย คือ การเจริญเมตตาทรรณวิหารธรรมอันเป็นข้อ 1 ในทรรณวิหารธรรม 4
3. กลุ่มโมหจริยา มีพระอัสสัมชิตสาวก 1 รูป คือ พระเวณิยะ ได้รับกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัย คือ อานาปานสติ

ในชั้นต่อมา ผู้วิจัยได้คัดเลือกพระอัสสัมชิตสาวกที่เหนือ 76 รูปแล้วจัดเข้ากลุ่มกับพระอัสสัมชิตสาวก 3 กลุ่มแรกนั้น แต่พระอัสสัมชิตสาวก 76 รูปนั้นได้รับกรรมฐานที่แม้จะมีชื่อเรียกต่างกับกรรมฐาน 40 อย่างที่ระบุไว้แล้วนั้นก็ตาม แต่เมื่อศึกษาวิเคราะห์แล้วนั้นก็สามารถจัดเข้ากลุ่มได้ดังนี้

108 วิสุทธิ. 1 / 144-145.

1. จัดเข้ากลุ่มราศจรียา โดยพิจารณาถึงกรรมฐานที่ท่านได้รับซึ่งมีเนื้อหาสาระเป็นอย่างดี เกี่ยวกับอสุภะและกายคตาสติ นั่นคือ สอนให้พิจารณาขั้น 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่า "นามรูป" ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง คัมแปรและไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง จนมี ผลเกิดเป็นความเมื่อนำมาใช้ในการเวียนว่ายตายเกิด พระอัสติมหาสาวกที่จัดเข้ากลุ่มราศจรียานี้ได้มี 57 รูป ประกอบด้วย พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ พระอัสสัฬิ พระยสัฬะ พระวิมลัฬะ พระสุทธานุ พระบุณณัฬิ พระกัณโณ พระอุรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระบุณณะ พระโสณโกฏิโกณฑัญญะ พระเสลัฬะ พระมหา กัปปิณะ พระมหาจุณณะ พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระนันทะ พระองคุลิมาล พระวัคคัฬิ พระอุบาลี พระราหุล พระนันทะ พระสัฬิ พระภัททะ พระอุปเสนะ พระขนิรเวณิยเรวตะ พระกุมารกัสสปะ พระ วังคัสสะ พระสัณณะ พระสาตกะ พระนาคิกะ พระจูฬปันถก พระพาทิสะ พระยโสธะ พระอชิตะ พระติสสะเมตตชยยะ พระบุณณะ พระเมตตคุ พระโธตตะ พระอุปสัฬะ พระนันทะ พระเทภะ พระ โทเถยยะ พระกัปปะ พระชตุทกัณโณ พระภัทราวุธ พระอุททะ พระโปสาละ พระโมตราช พระปิงคิยะ

2. จัดเข้ากลุ่มโอสจรียา โดยพิจารณาถึงกรรมฐานที่ท่านได้รับซึ่งมีเนื้อหาลักษณะต่าง ๆ กันแต่ก็มีผลออกมา ทำให้ปฏิบัติระงับความโง่โง่ง ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และการกระทำที่จริงจังเกินไปจนกลายเป็นความเคร่งเครียด ซึ่งเป็นพฤติกรรมของคนโอสจรีติ พระอัสติมหาสาวกที่จัดเข้า กลุ่มโอสจรียานี้ได้มี 3 รูป ประกอบด้วย พระปิลินทวัจฉะ พระปิโณทธานุ และพระโสณโกฏิโกณฑัญญะ

3. จัดเข้ากลุ่มโมหจรียา โดยพิจารณาถึงกรรมฐานที่ท่านได้รับซึ่งมีเนื้อหาลักษณะต่าง ๆ กันแต่ก็มีผลออกมา ทำให้ปฏิบัติระงับความงุ่นง่าน ความเล็งเล็งสงสัย และความหตุหตุแท้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมของคน โมหจรีติ พระอัสติมหาสาวกที่จัดเข้ากลุ่มโมหจรียานี้ได้มี 3 รูป ประกอบด้วย พระนาลกะ พระกัณขา- เรวตะ และพระราณะ

ส่วนพระอัสติมหาสาวก 13 รูป ซึ่งประกอบด้วย พระมหากัณจาณะ พระมหาโกฏิโกณฑัญญะ พระนันทะ พระภุ พระกิมเทฬะ พระภัททิยะ พระกาฬุทายี พระมหาอุทายี พระโสณิกะ พระรัฐบาล พระเสลัฬะ พระอุปวาณะ พระมหาปันถก พระหาคูละ และพระกุกกชานะ ไม่สามารถจัดอยู่ในกลุ่มใดได้ เพราะไม่มีผลการกล่าวถึง เรื่องและเนื้อหาสาระของธรรมะที่ท่านได้ศึกษาจึงยากต่อการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อจัดเข้ากลุ่ม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่กล่าวมาทำให้มองเห็นว่า การไต่กรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอันหนึ่งของการบรรลุธรรม เพราะหากไต่กรรมฐานที่ไม่ถูกอุปนิสัยแล้วผู้ปฏิบัติย่อมไม่สามารถละกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งความเลวร้ายต่าง ๆ ลงได้ การที่ไม่สามารถละกิเลสดังกล่าวลงได้ย่อมมีผลกระทบต่อถึงสภาวะของจิต นั่นคือ ทำให้จิตไม่สงบนิ่งชาน หรือไม่มีเหตุท้อแท้และเต็มไปด้วยความเล็งเล็งสงสัย แต่ถ้าหากไต่กรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยก็จะเกิดสภาพตรงข้าม กล่าวคือ ทำให้สามารถบรรเทากิเลสต่าง ๆ อาทิ ราคะให้เบาบาง จิตก็จะสงบ แจ่มใส มีเมตตา และคุณธรรมต่าง ๆ ก็จะเพิ่มมากขึ้นจนถึงขั้นละกิเลสได้ทีเดียว

พระอัสสัมชัญสาวกส่วนมากได้รับฟังคำสอนและรับกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าโดยตรง เพราะพระพุทธเจ้า เมื่อจะทรงแสดงธรรมและประทานกรรมฐานแก่ใครก็จะทรงตรวจอุปนิสัยของผู้คนก่อนว่า เหมาะสมกับธรรมะและกรรมฐานชนิดใดแล้วจึงทรงแสดงธรรมและประทานกรรมฐาน

ผู้วิจัยพบว่า มีเรื่องของพระอัสสัมชัญสาวกบางรูปที่แสดงให้เห็นชัดว่า เมื่อไม่ไต่กรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยแล้วก็เกิดมีอาการง่วงเหงา พระอัสสัมชัญสาวกรูปนั้น คือ พระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งในวันที่จะบรรลุอรหัตผลนั้น ขณะปฏิบัติธรรมอยู่ ท่านถูกความง่วงครอบงำ พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดโดยทรงแนะวิธีแก่วงต่าง ๆ ให้ท่านจนหายง่วง จากนั้นจึงประทานกรรมฐานที่ถูกอุปนิสัยให้ ซึ่งเมื่อท่านรับไปปฏิบัติเพียงชั่วเวลาไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตผล

5. ไตสิ่งสัปปายะ ไตกล่าวไว้แล้วว่า "ไตแก่ ไตสิ่งที่เหมาะสมแก่เกอหนุนต่อการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม" ซึ่งก็หมายความว่า ไตที่อยู่สงบสัจไม่หลุกหลอนจ้อแจ้ ที่ให้ชวบิณฑบาตมีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกล มีการหูกุขที่ประกอบด้วยธรรมและทอประมาณ ไตอยู่ร่วมกับบุคคลที่มีคุณธรรม ไตอาหารเกอกุลต่อสุขภาพ ไตดีมีอากาศธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และได้ริยาบถที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติ

การไต่สิ่งสัปปายะ เป็นองค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งของการบรรลุธรรม ผู้ปฏิบัติที่ไต่สิ่งสัปปายะจิตย่อมสงบได้เร็ว ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้ปฏิบัติที่ไม่ไต่สิ่งสัปปายะจิตของหุ้งชาน พระอัสสัมชัญสาวกทุกรูปบรรลุธรรมได้โดยไต่สิ่งสัปปายะดังกล่าวก่อหนุน

ผู้วิจัยพบว่า มีเรื่องของพระอสีตมหาสาวกบางรูปที่แสดงให้เห็นชัดว่าการไม่ได้
สิ่งสัพปายะเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการบรรลุ พระอสีตมหาสาวกที่ว่านั้น ก็คือ พระปุณณะ
พระอานนท์ พระโกณฑธานะ พระราเช พระชทิวณิยเรวตะ

พระปุณณะ เป็นชาวสุนาปรินทชนบท เดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี
และทูลขอบวช ต่อมาเห็นว่าเมืองสาวัตถีมีดินฟ้าอากาศธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสม
กับท่าน จึงทูลลาพระพุทธเจ้ากลับไปบ้านเกิด ที่บ้านเกิดนี้ท่านปฏิบัติธรรมได้ก้าวหน้ามาจนถึงขั้น
บรรลุอรหัตผล เพราะได้สิ่งสัพปายะหลายอย่าง ที่สำคัญ คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมซึ่งทำให้จิตของท่านสงบได้เร็ว

พระอานนท์ โคธิริยาบถไม่เหมาะสม เพราะท่านปฏิบัติธรรมด้วยอิริยาบถยืนกับ
เดินจงกรมเท่านั้นจึงทำให้เกิดความเคร่งเครียดและหงุดหงิด ท่านรู้สึกอ่อนเพลียจึงนั่งลงแล้ว
เอนกายลงหมายจะนอน ขณะที่ยกเท้าพ้นจากพื้นแต่ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนนั่นเอง จิตของท่านกลับ
สงบปล่อยวางได้เด็ดขาด ท่านได้บรรลุอรหัตผลในขณะนั้นเอง เพราะโคธิริยาบถที่เหมาะสม

พระโกณฑธานะ พระราเช และพระชทิวณิยเรวตะ ไม่ได้เอาอาหารที่ดีและพอเพียง
จึงทำจิตของท่านไม่สงบและไม่สามารถบรรลุธรรมได้ ต่อมา พระโกณฑธานะและพระราเชได้
อาหารที่ดีและพอเพียงจึงสามารถควบคุมจิตให้สงบลงได้และได้บรรลุอรหัตผลในที่สุด ส่วนพระ-
ชทิวณิยเรวตะสู้มจิตและปรับตัวให้คุ้นเคยกับอาหารที่ไม่ดีนั้นโดยไม่ได้มีใครถวายการอุปถัมภ์
จนในที่สุดก็ปรับตัวได้และได้บรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมาเช่นกัน

การสอนของพระพุทธเจ้า

โคธวิเคราะหฺถึงภูมิหลัง การศึกษาธรรม วิธีปฏิบัติ และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีผล
ต่อการบรรลุธรรมมาแล้ว ซึ่งทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวของพระอสีตมหาสาวกเอง ในตอน
ที่ว่าด้วยองค์ประกอบอื่น ๆ ที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวถึงการได้กัลยาณ-
มิตรว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของการบรรลุธรรมและกล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าทรงเป็น
กัลยาณมิตรผู้ประเสริฐสูงสุด และโดยเหตุที่พระอสีตมหาสาวกส่วนมากได้ศึกษาธรรมและรับกรรม-
ฐานไปจากพระพุทธเจ้า จึงเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน หลัก
การสอนที่พระองค์ทรงยึดถือ วิธีการสอนต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงใช้ รวมทั้งวัตถุประสงค์ในการ
สอน ซึ่งสำเร็จประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่พระอสีตมหาสาวกเหล่านั้น โดยผู้วิจัยจะได้ศึกษา
วิเคราะห์ไปตามลำดับดังนี้

1. สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ครั้งหนึ่ง ขณะประทับอยู่ในป่าประคูลายใกล้เมืองโกสัมพี พระพุทธเจ้าทรงกำใบประคูลายขึ้นมา 1 กำมือแล้วตรัสบอกพระสาวกทั้งหลายในเชิงเปรียบเทียบว่าใบประคูลายในพระหัตถ์ของพระองค์มีเพียงเล็กน้อยแต่ที่อยู่บนต้นมีมากซึ่งเป็นที่เดียวกับสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แล้วนำมาสอน นั่นคือ สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้มีมากเหมือนใบประคูลายที่อยู่บนต้น แต่ที่นำมาสอนนี้มีเพียงเล็กน้อยเหมือนใบประคูลายที่อยู่ในพระหัตถ์¹⁰⁹ ซึ่งก็หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้อะไรต่าง ๆ นานามากมาย แต่ไม่ทรงนำมาสอนทั้งหมดเพราะทรงเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์เมื่อรู้แล้วก็ช่วยใครไม่ได้ ส่วนสิ่งที่ทรงนำมาสอนเพียงเล็กน้อยนั้นเพราะทรงเห็นว่ามีความเป็นประโยชน์เมื่อรู้แล้วก็ช่วยใครก็ได้ สิ่งเล็กน้อยที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสอนซึ่งเมื่อสรุปแล้วได้แก่

- ก. เรื่องทุกข์
- ข. เรื่องเหตุเกิดแห่งทุกข์
- ค. เรื่องความดับทุกข์
- ง. เรื่องข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์¹¹⁰

สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทั้งหมดเมื่อศึกษาวิเคราะห์กันแล้วจะพบว่ารวมลงในเรื่อง 4 เรื่องนี้ ในการสอนพระอัสสัมชิตมหาสาวกก็เช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องเหล่านี้ขึ้นสอนเพราะทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่เมื่อเข้าใจแจ่มแจ้งแล้วจะทำให้เข้าใจความจริงของชีวิต อันจะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ ต่างแต่ว่าในการสอนนั้นพระองค์อาจจะทรงเสนอคำสอนของพระองค์ออกมาในรูปแบบต่าง ๆ กัน แต่เมื่อว่าโดยเนื้อหาสาระก็เป็นอย่างเดียวกันอยู่นั่นเอง

¹⁰⁹ ส. ม. 19 / 1712 / 546.

¹¹⁰ เรื่องเคียวกัม, หน้า 548.

กัจจ กัจจเว มชา อภูชาต ๙ อิติ ทุชชุนติ กัจจเว มชา อภูชาต อัย ทุชชสมุทโยติ มชา อภูชาต อัย ทุชชุนโรโจติ มชา อภูชาต อัย ทุชชุนโรจลามินี ปฏิปทาติ มชา อภูชาต ๙

2. หลักการสอน ในการทำงานทุกอย่าง เมื่อหวังจะให้ได้ผล ผู้ทำงานย่อมจะต้องมีหลักการ พระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นนักสอนผู้ยิ่งใหญ่ทรงหวังอย่างยิ่งที่จะให้งานสอนธรรมะของพระองค์สำเร็จประโยชน์แก่สัตว์โลกจึงทรงมีหลักการในการทำงานเช่นเดียวกัน โดยทรงมีหลักการสอนที่ทรงยึดถือปฏิบัติดังนี้

ก. สัมผัสสนา การชี้แจงให้เห็นชัด หมายความว่า เมื่อจะทรงสอนอะไร พระองค์ก็จะทรงชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงเห็นจังกายกับว่าเห็นด้วยตา

ข. สมหาปนา การชี้ชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ หมายความว่า เมื่อทรงเห็นว่าสิ่งใดควรปฏิบัติ พระองค์ก็จะทรงแนะนำหรืออธิบายให้ผู้ฟังซึ่งในคุณค่าให้มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนหรือนำไปปฏิบัติ

ค. สมุตเตชนา การปลุกเร้าใจให้อาจหาญแก่กล้า หมายความว่า เมื่อทรงชี้แจงให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจนจนอยากจะทำไปปฏิบัติแล้ว พระองค์ก็จะทรงปลุกเร้าใจให้เขากระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะมีกำลังใจมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติให้เกิดผลให้จงได้

ง. สัมปหังสนา การปลอบประโลมใจให้สดชื่นร่าเริง หมายความว่า นอกจากจะทรงยึดหลักการสอนให้ผู้ฟังเข้าใจในเหตุผลซึ่งในคุณค่าและปลุกเร้าใจให้อาจหาญแก่กล้าแล้ว พระองค์ยังทรงสอนให้เขา เกิดความเข้มแข็ง เบิกบานไม่เหน็ดเหนื่อยหรือท้อแท้ให้ความหวังในผลของการที่ได้ปฏิบัติตาม¹¹¹

ในการสอนพระอัสติมหาสาวก พระพุทธเจ้าก็ทรงยึดหลักการสอน 4 ประการนี้ ดังจะเห็นได้จากการสอนพระปัญจวัคคีย์ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ เมื่อศึกษาวิเคราะห์แล้วจะพบว่า พระองค์ทรงเริ่มค้นคว้าหลักสัมผัสสนา คือ ทรงชี้แจงให้ท่านเหล่านั้นเห็นชัดว่า การทรมานตนเองให้ลำบากก็ดี การผูกพันตนเองไว้ในคามสุขก็ดี นั้นเป็นความเห็นผิด เป็นทางปฏิบัติที่ควรหลีกเลี่ยง จากนั้นทรงใช้หลักสมหาปนา คือ เสนอทางปฏิบัติแบบใหม่อันได้แก่ มรรคมืองค์ 8 แล้วทรงชี้ชวนให้ทุกท่านได้ฟังซึ่งในคุณค่าของมรรค 8 นั้นถึงขั้นขอมลงมืออุทิศตนมุ่งปฏิบัติตามอย่างอาจหาญและร่าเริงตามหลักสัมมุตเตชนาและหลักสัมปหังสนาตามลำดับ

แม้กับพระอัสสัมมหาสาวกรูปอื่น ๆ พระพุทธเจ้าก็ทรงยึดหลัก 4 ประการนี้เหมือนกัน ต่างแต่ว่าจะทรงใช้หลักใดก่อนนั้นขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของแต่ละท่านเป็นสำคัญ

3. วิธีการสอน หลักการสอน 4 ประการที่กล่าวมานี้จะให้ผลได้ดีก็โดยอาศัยวิธีการสอนที่เหมาะสม พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณอย่างยอดเยี่ยมในการแสดงธรรม พระองค์จะทรงตรวจดูอุปนิสัยของผู้ที่พระองค์จะทรงสอนก่อนเสมอ ถิ่นทรงทราบอุปนิสัยของเขาแล้วก็จะทรงคัดเลือกธรรมและทรงสรรหาวิธีการสอนที่เหมาะสมอันก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ผู้ที่พระองค์ทรงสอนนั้น ในการสอนพระอัสสัมมหาสาวกก็เช่นกัน พระองค์ได้ตรวจดูอุปนิสัยของแต่ละท่านก่อน จากนั้นจึงทรงคัดเลือกธรรมและสรรหาวิธีการสอนที่สอดคล้องกับอุปนิสัย ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนพระอัสสัมมหาสาวกด้วยวิธีการสอนหลายอย่าง ดังนี้

ก. วิธีการสอนแบบอธิบายเชิงวิเคราะห์ วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ โดยทรงชี้ให้เห็นทางปฏิบัติที่ผิดและเสนอแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องรวมทั้งทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงสามัญลักษณ์ะ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของอันธ 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ กับทรงใช้สอน พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ และพระนาคิยะ พระสารีบุตร พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าเวทนาไม่เที่ยง พระมหาโมคคัลลานะ พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าธาตุ 4 คือ ปรวิ อาเป เตโช วาโย ที่ประชุมกันเข้าเป็นร่างกายเป็นของไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง และพระนาคิยะ พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงโทษของสัญญา

ข. วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมชั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมชั้นสูง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยสสะ พระวิมลสะ พระสุมาหุ พระปัญจสี พระกัมปติ และพระมหากปิปะนะ โดยทรงชี้ให้เห็นว่าทานและศีลมีผลส่งให้ไปเกิดในสวรรค์อันเป็นแดนที่พร่งพร้อมด้วยเนญจกามคุณ แต่ถึงอย่างไรเนญจกามคุณในสวรรค์นั้น ก็ยังเป็นของต่ำช้าให้โทษเป็นทุกข์ สุดท้ายทรงชี้ให้เห็นว่าการออกบวชเป็นทางที่ดีที่สุด แล้วทรงตอบย้ำเรื่องทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความดับทุกข์

ค. วิธีการสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระกุมารกัสสะปะ พระสภิกะ พระอชิตะ พระติสสะเมตเตยยะ พระปัญจกะ พระเมตตคุ พระโธตตะ พระอุปสีวะ พระนันทะ พระเหมกะ พระโคตเหยยะ พระกปิปะนะ พระชคคฤถิ พระภัทราวุธ พระอุททะ พระ-

ไปสาละ พระโมฆราช และพระปิงคิยะ โดยทรงเปิดโอกาสพระอสีติมหาสาวกดังกล่าวนี้พูด
ถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความเห็นทุกข์

ฆ. วิธีการสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟัง วิธีนี้ทรง
ใช้สอน พระอรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอสีติ-
มหาสาวกทั้ง 3 รูปนี้คุ้นเคยกับการบูชาไฟจึงทรงยกเรื่องไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ มาสอน
เพื่อทรงชี้ให้เห็นว่าไฟดังกล่าวนี้เผาไหม้สัตว์ให้เร่าร้อนเช่นเดียวกับไฟที่ทานทั้ง 3 เคยบูชา
มาแล้ว

ง. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระนาลกะ พระ-
ปุณฑะ พระอานนท์ พระกัณฑาเรวตะ พระสุภูติ พระปิลินทวัจฉะ พระนาลกะประสงคังจะหัง
โมเนชยปฏิปทา พระองคักทรงแสงงให้หังตามที่ทูลขอ พระปุณฑะประสงคังจะหังพระคัมภีร์สรี
เดือนสำหรับอยู่ในสุณาปรินชยบท พระองคักทรงแสงงให้หัง พระอานนท์ประสงคังจะไคหัง
ธรรมะทุกเรื่องที่ตรัสสอน พระองคักทรงแสงงให้หัง พระกัณฑาเรวตะ พระสุภูติ พระปิลินท-
วัจฉะ ทั้ง 3 รูปนี้ประสงคังจะรับกรรมฐานไปปฏิบัติทรงประทานให้ตามที่ทูลขอ กับทรงใช้สอน
พระมหาโคฏฐิกะ พระนันทกะ พระภุคุ พระกิมพิละ พระภัททิตยะ (กาฬโคธายุค) พระมหา-
อุทาสี พระโสภิตะ พระวัฑฒบาล พระเสละ พระอุปวาณะ พระมหาปันถก พระพากุละ พระกฤต-
ธานะ ซึ่งพระอสีติมหาสาวกทั้ง 13 รูปนี้แม้จะไม่มีหลักฐานระบุว่าได้ฟังธรรมเรื่องอะไรจาก
พระพุทธเจ้า แต่ก็มีหลักฐานระบุว่าท่านได้ปฏิบัติกรรมฐานจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าท่านจะต้อง
ได้รับกรรมฐานมาจากพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะต่างล้วนได้ฟังธรรมในสำนักของพระพุทธเจ้า
ทั้งสิ้น และพระพุทธเจ้าจะต้องทรงประทานกรรมฐานให้ตามที่ท่านทูลขอเหมือนที่ทรงประทานแก่
พระกัณฑาเรวตะ พระสุภูติ และพระปิลินทวัจฉะ อย่างแน่นอน

จ. วิธีการสอนแบบตำหนิให้ตระหนัก วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยโสชะ พระสาตตะ
พระอุปเสนะ พระโตโถถการทวาชะ โดยทรงตำหนิพระยโสชะในเรื่องที่พระบริวารของท่าน
ส่งเสียงดัง ทรงตำหนิพระสาตตะในเรื่องที่ท่านดื่มเหล้าจนเมาหมดสติ ทรงตำหนิพระอุปเสนะ
ในเรื่องที่บวชได้เพียง 1 พรรษาก็เป็นอุปชัฏนายบวชให้กุลบุตรอื่น และทรงตำหนิพระโตโถ-
ถการทวาชะในเรื่องไม่รู้ประมาณในอาหารซึ่งพระอสีติมหาสาวกทั้ง 4 รูปนี้เมื่อถูกตำหนิก็ตระหนัก
และบำเพ็ญเพียรจนบรรลอรหัตผล

ฉ. วิธีการสอนแบบให้ความหวัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระนันทะ พระวัณโณ โดยทรงให้ความหวังแก่พระนันทะว่าหากบรรลุอรหัตผลก็จะได้นางฟ้าตามที่ปรารถนา และทรงให้ความหวังแก่พระวัณโณว่าหากได้เรียนรู้อาการ 32 แล้วก็จะรู้ที่เกิดของพระอรหันต์ตามที่ต้องการ ซึ่งเมื่อพระอสิตมโหสาวกทั้ง 2 รูปนี้ได้บรรลุอรหัตผลแล้วก็รู้ทันทีว่าความหวังที่พระพุทธเจ้าทรงให้ไว้แน่นอนคืออุบายสอนธรรมที่ฉลาด

ช. วิธีการสอนแบบให้ลองฝึกก่อนแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกให้ภายหลัง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระโสถโกทิวีสะ และพระเมฆิยะ โดยทรงปล่อยให้พระโสถโกทิวีสะบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเดินจงกรมจนกระทั่งเท้าแตกได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก่อนแล้วจึงทรงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกคือ บำเพ็ญเพียรแต่พอเหมาะไม่ตั้งเกินไปไม่หย่อนเกินไป และทรงปล่อยให้พระเมฆิยะไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วไม่สามารถขมจิตได้จนต้องกลับมาหาพระองค์อีกและทูลขอให้ตรัสบอกวิธีทำจิตให้สงบ ซึ่งเมื่อพระอสิตมโหสาวกทั้ง 2 รูปนี้ปฏิบัติตามที่ตรัสบอกก็ได้บรรลุอรหัตผล

ค. วิธีการสอนแบบตรัสแนะเสริม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอนุรุทธะ โดยเมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าพระอนุรุทธะกำลังตรึกถึงธรรมะอย่างถูกต้องแต่ยังไม่แจ่มแจ้งจึงตรัสแนะเสริมให้คิดต่อไปจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

ด. วิธีการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ทรงใช้สอน พระราหู และพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนพระราหูซึ่งมีอายุ 15 ขวบเพิ่งบวชใหม่ให้สำรวมในการพูด เมื่อท่านมีอายุ 18 ปี พระองค์ทรงสอนให้ท่านพิจารณารูปทั้งปวงว่าไม่ใช่ของเราเพื่อแก้ปัญหาของท่านให้แก้กล้าในหลักของไตรลักษณ์ และเมื่อท่านมีอายุ 20 ปี พระองค์ทรงเห็นว่าท่านมีปัญหาแก้กล้าแล้วจึงตรัสเตือนให้ท่านเร่งทำที่สุดของทุกข์ให้ได้ ส่วนพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนให้ท่านนั่งมองคดวงอาทิตย์พลางลูบผ้าขาวพร้อมทั้งนึกบริกรรมว่า "ผ้าเช็ดฝุ่น ผ้าเช็ดฝุ่น" ครั้นผ้าขาวเริ่มสกปรกพระองค์ทรงสอนให้ท่านพิจารณาเปรียบเทียบจิตเหมือนผ้าขาวจนได้บรรลุธรรม

ด. วิธีการสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอุบาลี โดยที่ทรงพิจารณาเห็นว่าพระอุบาลีนี้หากไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วก็จะชำนาญเฉพาะการเจริญวิปัสณาเท่านั้น แต่จะไม่เชี่ยวชาญในการพิจารณาตัดสินพระวินัยจึงทรงบอกให้ท่านอยู่ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระองค์ซึ่งท่านก็ทำตามตามที่ทรงเลือกให้

๖. วิธีการสอนแบบย้อนคำพูดให้คิด วิธีนี้ทรงใช้สอน พระองค์กุจฉิมล โดยเมื่อวันพระองค์กุจฉิมลว่างโล้นหมายจะปลงพระชนม์ของพระองค์พร้อมทั้งร้องตะโกนบอกให้พระองค์หยุด พระองค์ได้ตรัสย้อนว่าพระองค์หยุดแล้วแต่พระองค์กุจฉิมล (ขณะนั้นยังเป็นโจร) ต่างหากที่ยังไม่หยุด ซึ่งก็หมายความว่า พระองค์หยุดหัวบาปแล้วแต่พระองค์กุจฉิมลยังไม่หยุด พระองค์กุจฉิมลเข้าใจตามที่พระองค์ทรงหมายถึงจึงยอมทิ้งดาบแล้วคุกเข่าขอขมา

๗. วิธีการสอนแบบรอให้ผู้อื่นมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิต วิธีนี้ทรงใช้สอน พระพหุหิยะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระพหุหิยะขณะเฝ้าพระองค์อยู่นั้นสภาพร่างกายและจิตยังไม่พร้อม เพราะเดินทางมาไกลและเพิ่งมาถึง ร่างกายยังเหนื่อยอ่อน และจิตก็ไม่สงบ เพราะจิตใจเกินไปที่ได้มาพบพระองค์ ดังนั้นเมื่อท่านพูดขอให้แสดงธรรมให้ถึงจึงทรงยับยั้งไว้ก่อน ต่อเมื่อเห็นว่าท่านหายเหนื่อยและจิตก็สงบลงแล้วจึงทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๘. วิธีการสอนแบบปลอบใจ วิธีนี้ทรงใช้สอน พระวัฏกลี โดยในตอนแรกทรงขับไล่พระวัฏกลีเพราะโทษฐานที่ละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรมมาเที่ยวติดตามดูพระรูปกายของพระองค์ เป็นเหตุให้พระวัฏกลีเสียใจถึงขั้นจะไปกระโดดเขาฆ่าตัวตาย พระองค์จึงเสด็จไปปลอบและทรงให้กำลังใจจนพระวัฏกลีเกิดความรู้แจ้งความความเป็นจริงได้บรรลุอรหัตผล

๙. วิธีการสอนแบบชี้ให้เห็นความสามารถแล้วให้ออวาท วิธีนี้ทรงใช้สอน พระโสณกุฏิกัณณะ โดยทรงให้พระโสณกุฏิกัณณะซึ่งเดินทางมาเฝ้าจากแคว้นอวันตีได้แสดงความสามารถด้วยการสวดสรภัญญะ ครั้นแล้วได้ตรัสชมและประทานพระโอวาท

๑๐. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมไปรคนทั่วไปแต่มีเป้าหมายอยู่ที่คนคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัจจายนะ และ พระกาฬทายี โดยทรงทราบว่าพระมหากัจจายนะและพระกาฬทายีพร้อมด้วยบริวารกำลังเดินทางมาเฝ้าพระองค์และจะมาถึงในเวลาไม่นานจึงทรงแสดงธรรมรอนจนกระทั่ง 2 ท่านมาถึงและหันไปฟัง

๑๑. วิธีการสอนแบบให้ออวาทเป็นข้อ ๆ วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัสสปะ โดยทรงประทานโอวาทให้พระมหากัสสปะยึดถือปฏิบัติรวมแล้วมี 3 ข้อ จากนั้นทรงประทานอชุกังควัตรให้ท่านยึดถือปฏิบัติเป็นข้อ ๆ อีก 13 ข้อ

วิธีการสอนทั้ง 17 วิธีนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนพระอัสสัมมาสวาก 73 รูป ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จ โดยที่ท่านเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตผล

ส่วนพระอสีติมหาสาวกที่เหลือ 7 รูป คือ พระปัญจมนตานีบุตร พระราคะ พระลกฤษฏภักทียะ พระมหาจุนทะ พระสีวลี พระทัฬหะ และพระชทรวินัยเรวตะ แม้จะไม่ได้บรรลุธรรมในสำนักของพระพุทธเจ้า แต่ท่านก็ได้รับวิธีการสอนแบบที่พระพุทธเจ้าทรงประทานไว้จากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ดังนี้

ก. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ พระอัญญาโกณฑัญญะใช้สอน พระปัญจมนตานีบุตร พระสารีบุตรใช้สอนพระมหาจุนทะ และพระอุปัชฌาย์ (ไม่ระบุชื่อ) ใช้สอนพระชทรวินัยเรวตะ โดยได้ให้กรรมฐานตามที่ขอ

ข. วิธีการสอนแบบพูดแนะเสริม วิธีนี้ พระสารีบุตรใช้สอน พระลกฤษฏภักทียะ โดยเดิมที่พระลกฤษฏภักทียะได้บรรลุอนุตตมวิมุติแล้วต่อมาได้ฟังโอวาทเพิ่มเติมจากพระสารีบุตร จึงช่วยโน้ตบรรลุอรหัตผล

ค. วิธีการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ พระสารีบุตรใช้สอน พระราคะผู้บวชเมื่อแก่ โดยพาจารย์ไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อให้ได้อาหารพอฉันในขณะเดียวกันก็สอนให้ปฏิบัติธรรมไปด้วยครั้งละเล็กน้อย ซึ่งพระราคะก็ยอมรับคำสอนของพระเถระเป็นอย่างดีจนได้บรรลุอรหัตผล

ง. วิธีการสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ พระสารีบุตรใช้สอน พระสีวลีและพระทัฬหะ โดยเห็นว่าพระสีวลีและพระทัฬหะอายุเพียง 7 ขวบ จึงเลือกสอนให้ทั้ง 2 ท่านท่องคัมภีร์จากกรรมฐาน ซึ่งก็ถูกอุปัชฌาย์ ทั้ง 2 สอนท่านท่องคัมภีร์จากกรรมฐานไปด้วยพิจารณาไปด้วยในขณะปลงผมตามที่พระเถระสอน ครั้นปลงผมเสร็จก็ได้บรรลุอรหัตผล

จากการที่ได้ศึกษาวิเคราะห์มาทำให้มองเห็นแล้วว่า การได้ศึกษาธรรมนั้นว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์ประกอบหนึ่งของการบรรลุธรรมเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เพราะการศึกษาธรรมจะเป็นผู้ชี้แนะการปฏิบัติที่ถูกต้องโดยใช้วิธีการสอนที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคลมาดี เหมือนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มาแล้ว และพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระสารีบุตรได้ใช้ตาม

4. วัตถุประสงค์ในการสอน คราวที่ทรงส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสบอกพระสาวกให้จาริกไปเพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลกให้ได้รับประโยชน์¹¹²

¹¹² วันช. 4 / 32 / 99.

